

Napút-füzetek

3.

Tiszta szívvel

Az 1956. évi kiadás reprintje

1956-os Pilvax a Várban

A Régi Országház étterem legendája

A Vár múltja: hol romkert, hol kormányzati negyed, máskor ismét elhanyagolt – sőt kitagadott – városrész. Ebben a változatos sorsban osztozott-osztozik a Régi Országház étterem, amely jelenleg évek óta lelakatoltan, gazdátlanul vár feltámadására. És vár arra, hogy valahai fiatal emberek őszülő fejjel elzárándokolhassanak oda emléktáblát avatni. Mert egy korábbi mélypontján, csehó korában, amikor a Rákosi-korszak nyomorúságából széttekintve eszmélkedni kezdett a magyar ifjúság, 1956-ban itt volt a bölcsész ifjak találkozóhelye, vitakozó-eszmélkedő összejöveteleik otthona. A mélypont ünnepe. Emlékeinkben az 1848-as márciusi ifjak Pilvaxának újjászületése. Mi „Kolhoz”-nak neveztük, ekként szöttek utóbb legendákat – sokáig ellenében – a történészek. Ma már dicsőséges övezi emlékezetét. Csak valóságos formájában marad az egyre ritkuló emlékezők előtt zárva, hozzáférhetetlenül. Szégyenkezve, mint kivert kutyák, oldalunk tovább. Mert szégyelljük mai koszlott formáját. Más táján a világnak a mindenkori ifjúság példájává felszentelt emlékező csarnok lenne már belőle. Mintha minket, valahai reményeinket, vágyainkat zárná el ettől a világtól a rozsdás lakat. Ha a Várért felelős emberek tehetetlenül gondolnak a hely múltjának egyik legfényesebb értékére, hadd elevenítsem fel a történeteket, ifjúságunk példává nemesedő eseményeit. Magam, egy a többiek közül, nem meghatározó irányító, de az, akinek egy életre innen sugalltak eszményeket barátai, tanárai. Kik közül talán a legnemesebbnek és legkiválóbbnak – a tudósnak és nevelőnek, I. Tóth Zoltán dékán urunknak – a mártírsors adatott, sokukat szétszórta az események a nagyvilágba, de vagyunk még jó néhányan, akik azóta is itthon emlékezünk, beteljesítve a pályát, amelyet választásunk vagy a kényszerek elénk rajzoltak.

Legenda? Nem! Valóság. Itt, a Várban.

Először csak elvéve, alkalmanként, Eötvös-kollégisták, főként történészek jártak ide sörözgetni. Tanáraik hívogatták őket, akik a közeli „ÓL”-ban, a Levéltárban kutatva fedezték fel az elhanyagolt csehót a maguk számára. Molnár József, Varga János, Tóth Ede (ahogy itt szólítottuk őket: a bajuszos Mónár Jóska, Varga Jancsi, Edus). Nem véletlenül emlegettem a Pilvaxot. Mert a véletlen sörözegek, beszélgetések március 15-ére összegeződtek ünnepélyes találkozózássá. Nem is szervezetteren. Csak úgy, szájhagyománnyal hívogatva egymást, kora délutánra. Annyira nem szokványos módon, hogy akkori legjobb barátom, aki az évfordulós megemlékezés ifjú előadója volt, nem is hívott engem. Szopori Nagy Lajos és a fiatalon, nagy betegségben elhalt elválaszthatatlan barátja, Nagy Ernő, mindketten a finn kultúra megszállottjai, emlegették a készülődést. Megkérdeztem Sanyi barátomat, menjek-e. Mire ő szokásos távolságtartásával válaszolta: nem mondom, hogy gyere; ha akarsz, el is jöhetsz. Persze hogy elmentem. Nagyrészt kollégista egyetemi társaimmal – évfolyamunkról, meg az alattunk járók közül – találkoztam ott. Mivel nagynénémnél laktam kint a városban, más-más baráti körrel kötődve éltem azokban a napokban. Ekkortól érzem magamat a „kolhozosok”-hoz tartozónak. Kolhoz? Honnan ragadt rá az

elnevezés? Erről sohasem beszéltünk. Magam úgy véltem, azért kapta nevét, mert annyira le volt rohadva, mint a kolhozok akkoriban. Mások a sörökre „ösz-szedobott” pénzzel magyarázták utóbb az elnevezést. És az is tény, hogy főként vidéki, kollégista barátok jöttek össze e helyt beszélgetni.

1956. március 15-én, amikor a mi szemünkben Pilvaxszá nemesedett ez a kocsmá, napsütéses, de még hűvös idő járta. A különteremben gyülekeztünk. A falon blondel keretben egy Mátyás király-nyomatra emlékszem. Dékánunk, I. Tóth Zoltán fiatalon már ősz hajú előadói alakja örökre belemaródott emlékezetembe. Szakács Sanyi (ma: Szakács Sándor történészprofesszor) értekezett a márciusi pontokról. Hogy végül is miről beszéltek? Nem tudnám elismételni. De akkor úgy hallgattam őket, mint akik másképpen beszéltek, mint ahogy ez szokás volt az egyetemen. Rólunk folyt a beszéd, aggályosan, eljövendő életünkéről.

Egyre gyakrabban eljártam beszélgetni, tájékozódni. Mindinkább ide tartozónak érezve magamat. Nemsokára a kerthelyiségben üldögéltünk, tavasszal, majd ősszel is, az új tanév megkezdése után. Idősebbek, volt NÉKOSZ-osok is jöttek, Sípós Gyula, a költő, Gyenes Antal, a gazdaságpolitikus, a forradalmi Nagy Imre-kormány begyűjtési minisztere, akinek legemlékezetesebb ténykedése a begyűjtés megszüntetése lett. Egy alkalommal a Petőfi Kör újságíróvitájáról számoltak be a résztvevők, Déry Tibor és barátainak felszólalásait ismertették. A híres szöveget ismételték: hazudtunk reggel, hazudtunk délbén, hazudtunk este. Szlogenné vált, mint utóbb Illyés verse, az *Egy mondat...*

Itt is terveződött ősszel a folyóiratunk: a *Tiszta Szívvel*. Ma már hozzáférhetetlen az egyetlen megjelent szám. Domonkos Pál Péter barátunk aláíratta a szerzőkkel a maga példányát, ez megmaradt, örülök, hogy reprint példányát a *Napút* most közzéteszi. Persze mi nem egyetlennek terveztük, hanem egy majdan nagy jövőjű folyóirat első számaként hoztuk össze bele az írásokat. Újraközölve látom ifjonti gyarlóságait is, de ma is érzem a belőle sugárzó vágyakozást. Nem forradalomra készültünk, csak ismét egyetemi polgárként akartunk élni, hozzászólni a világ, a kultúra, a tudomány dolgaihoz. Ezért is alapítottuk meg „Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karai irodalmi és tudományos diákköreinek folyóiratát”-t. „Szerkeszti az ideiglenes szerkesztőbizottság. Tagjai: Máté Imre főszerkesztő, Román Károly felelős szerkesztő, ifj. Domokos Pál Péter, Kabdebó Loránd, Szakács Sándor, Veres Károly”. A folyóirat *Prológusát* Szakács Sándor írta, Román Károly, Máté Imre és Szakács Sándor versei, Tóth István és Balogh Lajos, Varga D. László versfordításai, [utóbb: Szopori] Nagy Lajos elbeszélése, Román Károly, ifj. Domokos Pál Péter, Máté Imre, Harsay György cikkei, valamint [utóbb: E.] Fehér Pál (*Kálidásza*), Kabdebó Lóránt (*A népi klasszicizmus reneszánsza*), Dobszay László (*Gondolatok a Liszt-verseny után*) és Alföldi Géza (*„Struktúrakutatás” a régészetben*) tanulmányai és Kőhegyi Mihály adatközlése (*Ismeretlen Móra-levél*) szerepeltek a lapban.

Máté Imre utólagos emlékezéseiből és személyes elbeszéléséből tudom: az *Egyetemi Ifjúság* irodalmi rovatának vezetését volt kénytelen elhagyni, mivel sorozatosan negligálták az ő összeállításait a szerkesztés során. Mint az idézett alcímből is látható, az ELTE-n akkor két bölcsészkar működött, mi, magyar-történelem szakosok a Történettudományi Karra iratkozhattunk be, és

volt egy – gondolom – Nyelv- és Irodalomtörténeti Kar. Román Karcsi (utóbb Székesfehérvár szellemi életének meghatározó személyisége, a város mai díszpolgára) és (a későbbi történészprofesszor) Szakács Sanyi velem együtt a történészkarhoz tartoztak, Veres Karcsi a forradalom után külföldre távozott, itthon hagyva – rá még sokáig várakozó – menyasszonyát, ő magyar és román nyelv és irodalom szakos volt, nem emlékszem, melyik karon iratkozott be. Máté Imre, a vörös hajú, türkizkék szemével szenvedélyesen vitatkozó költő finnugor nyelvésznek készült, mint ahogy annak készült távoli rokonom, a felettünk kettővel járó Kabdebó Tamás is, Imre életútjának és verseinek kitűnő hangoltságú esszébe foglalója, és az lett az itthon maradt finnugrászprofesszor, Domonkos Pál Péter is, a nagy zenetudós lángolóan nemzeti érzelmű fia. Máté Imre kedvesével, aki utóbb Franciaországban neves festőművész lett, külföldre került, kellett is távozniuk, hiszen a fegyveres harcban végig részt vettek. Csak nemrég mesélte el, hogy Győrben még a forradalom utolsó mozzanataiban is részt vettek Szigethy Attila mellett, aki búcsúzásként előjáróként házastársakká nyilvánította őket, ezt aényt pecséttel ellátva vezette be személyi igazolványaikba, nehogy menekültként külföldön elválasszák őket egymástól. A *szent tehének* című forradalmi allegóriája akárha a *Nemzeti dal* mellé kerülhetne egy nemzeti történelmi antológiába. Magam is bekerültem a szerkesztőségbe. Ki emlékszik már arra a primitív, írógépes technikával történő sokszorosításra, melytől úgy féltek a diktatúra emberei, hogy a masinát állandóan zárt helyen kellett tartani, folyton ellenőrizték? Stenciles eljárásnak hívták. Írógéppel kellett „kivágni” a betűket, majd ezeket az ígígyen megírt és kijavított lapokat felfeszítették egy gépre, amelyet meghajtva a festék a lapon át rákerült a szívpapírra. Ezzel a szerkezettel készítettük a történelem tanszéken a lap oldalait, bent az egyetemen, és korrígáltuk. Első megjelent írásomat ekkor készítettem Illyés *Kézfogások* és Juhász Ferenc *Virágok hatalma* című kötetéről. Különösen Juhász Feri csodaszámba menő képi és ritmusvilága ragadott magával. Akkoriban élhettem magamévá Bartók művészetét, és ennek újjászületéseként fogadtam Juhász világát. És tudományos eredményekről is hírt adtunk, Alföldi Géza, utóbb „külföldre szakadt” egyetemi tanár a struktúrakutatás hírért hozta el tájainkra.

És itt, a Várban, a Régi Országház csehó-étterem kertjében tervezgettük – ha már március 15-ét a magunk módján ünnepeltük – október 6-ának megint csak újszerű értelmezését. Megbeszéltük: feltérképezzük a Kerepesi temetőt, és végigjárjuk az 1848–1849-es szabadságharc résztvevőinek síremlékeit. És elzarándokolunk a Batthyány-örökmécseshez, majd Petőfi szobrához. Mint ez utóbb el is következett. Bár közben összekuszálódott mindez a Rajk-temetés eseményeivel is. Ezután helyeződött át a Vár-béli Pilvaxból a „Kolhoz” baráti kör cselekvési színtere az egyetem Pesti Barnabás utcai épületébe, és a mi kis csermelyünk ezután futott be a szent nagy óceánba.

Magam október 10-én apámmal Marosvásárhelyre utaztam, ott ért a forradalom híre, haza csak Miskolcra érkezhettünk. A Kolhoz, a *Tiszta Szívvel* egy életre meghatározó emlékem maradt.

A Régi Országház étterem aztán reprezentatív étteremmé vált egy időre. El-el jöttem ide, mintha csak vacsoravendég lennék, emlékezni. A különterem megvolt, de a Mátyás király-nyomatot nem találtam. A legenda szerint valame-

lyikünk a forradalom idején emlékül elvitte magával. Bár így lenne, akkor mint ereklye, előkerülhetne az idők során.

És talán valaha ismét megnyílik az étterem is, a még élő valahai ifjak össze is jöhetnének ott ismét. Talán emléktáblát is avathatnánk. Halottaink és mártír dékánunk, I. Tóth Zoltán Kossuth-díjas professzor emlékére. Akik – ma már kimondhatom: – ezt a Vár-béli kocsmát a Pilvax rangjára felemelték.

Pár éve Máté Imre egy kora délutáni telefonnal Münchenből hívott fel, invitálva válogatott verseinek írószövetségbeli bemutatójára. Félálomból ébredve próbáltam azonosítani évtizedek távlatából: München, a költő vagy-e, vörös-e még a hajad. Amikor megnyugtató válaszokat kaptam, én meg majdnem egészében kívülről elmondtam neki a *Tiszta Szívvelben* közölt valahai versét. Eszmélkedve a telefon mellett hirtelen megéreztem, a „Kolhoz” nemcsak legenda, valaha mégis létezett, és mi, akik itt a Várban egymás mellett izgultuk végig az ’56-os év eseményeit a forradalom előtt – fél század múltán is összetartozunk.

Kabdebó Lóránt

Dévényes Pál Péter

Tiszta szívvvel

AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARAI
IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖREINEK FOLYÓIRATA

I. ÉVF. 1. SZÁM

Domokos Pál Péter herceg hercegének

Román Károly

Domokos P. P. hercegének

az elhírhedt 'herceg' -
jelöltnek. Máté Imre

A neve könnyebb és rövidebb, s ha jól nézünk
erősebb, ha mintegy 'herceg'
Máté Imre

Szerkeszti az ideiglenes szerkesztőbizottság

Tagjai:

Máté Imre főszerkesztő, Román Károly felelős szerkesztő
ifj. Domokos Pál Péter, Kabdebó Loránd,
Szakács Sándor, Veres Károly

P r o l ó g u s

Nem több a mi vágyunk, mint tiszta szívvél a Fényre jutni, és bemutatkozni, megmutatni, hogy az ember nem kényszerítheti el önmagát, ha szorosan kapcsolódik nemzedékek hitéhez, ha tudja, nemcsak önmaga, de nemzete számára sincs újra genezis. A valóságot el nem tagadhatjuk: mi vagyunk és létünk maga felelősség.

Ez a felelősség vezet bennünket, amikor megmutatjuk magunkat s amikor céljaink közt az építés hitének ereje szilárdul.

Az állították rólunk, a mi generációnk nem tudja önmagát. Nem igaz. Sőt, talán sokkal jobban tudjuk önmagunkat, sem hogy meggondolatlan szólni mernénk, de nemzedékünkben, mint a föld gyomrában rejtett, formálni kész tüzek, gyúl az erő.

A mi szellemünk olyan korszakban kezdte meg a tájékoztató, az ismerkedést a valósággal, mely rendkívül tanulságos volt, és még tanulságosabb ma. Ezer indítéku szellemi hatás fürdőjén jutottunk el tiszta szívünkig, hogy megmutassuk: igaz, hogy csak a gondolat, az eszme, a céltudat világánál juthatunk előre, de nem minden gondolat, eszme igaz; igaz, hogy minden mozgás, de nem minden mozgás igaz.

Azt mondták rólunk, nekünk nincsenek céljaink, eszményeink, mi elveszett nemzedék vagyunk. Nem igaz! Sőt, ami kiesett sokaknak egy évtized fogalmi tárából, visszahozzuk, megpróbáljuk a tökély, az emberség tökélyének távolságát mérni önmagunkon, az időtől nem remegve, gerincben élni, s gerincben meghalni. Ki tudja jobban, mint az idősebbek, mit jelent az emberek számára ez, ha nincs.

Azt hirdették rólunk, nincs politikai öntudatunk, a séma, a kópíetek szülöttai vagyunk. Cáfoljam, minek? A negyvennyolcas ifjúságnak nem kellett átfogó irányított szervezet. Szükség volt rá, lett, s a fejlődés, az ország fejlődésének szükséglete irányította: irányították. Magunkon érezzük: csak a társadalmi szükséglet indíthat életrevaló ifjúsági mozgalmat, s indít ma is. Érezzük ezt, s tudjuk, ettől a pillanattól az egységesítés spontancitása már tévelygés, és a helyzet föl nem ismerésén alapul. Nem véletlen, hogy az ifjúsági mozgalom, épp az elmúlt években súlydát a legmélyebbre, nem véletlen, hogy a Petőfi-kör most vivja és szilárdítja a szükséglet jogát.

A szükség, a felelősség tudata hozta életre ezt a lapot is, melynek célja nem kétséges már: tömöríteni m i n d e n k i t, aki a tiszta szív híve, egységbe hívni m i n d e n k i t, aki tudja, a mai ifjúság feladatát: vállaltva harcolni a politikai életben is az idősebb generációval, mely nem kevesebért harcol, mint az ország igaz megújodásának kiteljesedéséért, és tanulni teljes erővel, hogy ne hozzunk szögyent a fejlődésre, ha a harc csak a mi vállainkra nehezedik majd.

E lap célja nem több, csak ez.

Péterné, az öreg névelők Szakács Sándor
Baráti körrel...

Román Károly versei

Vihar

A csend ül terült szárnyal
fészken, a völgy felett.

Liheg,
figyel a riadt szürkeségbe,
s hegyi fészkeből kilép a fergeteg -
a csend rikolt -
a vihar öklét
tátott szájába vágja.

A csend lehull,
alélt szárnyával felakad a fákra,
nehéz teste alatt a földre hajlanak
a vinnyogó ágak.

S a vihar
kezében üszköt csóválva vágat:
lerugja tornyát a templomoknak,
zuhogtatja korúcsa ütését
parasztporták meztelen hátára
és kis födelekre löki tüzes üszkét,
míg örült ösztönétől
gutaittést nem kap,
s vörös szégyenével
lehull a végtelen
belátható szélén.

Utána a mező siralmas temető.
A fészkeből előbujt félénk kis akarát
letört koronákból kereszteket farag,
s üres tarisznyával indul el Péterpál
a buzaföldek mellől -

megvolt az aratás.

Nyírség

A keleti nagy mécsgyújtástól nézve
nyugatig, hol kialszik a láng
és szürkületnek száll elő a füstje
a kölcsönfényű Északtól le Délig,
hol oltára áll az öröktűző mécsnek,
nyírségi tájat látok mindenütt:
dombot, riadt homokból összefutva,
dombot, ki idővel meddő királya lett a tájnak,
ki akáckoronás fejét meghajtja urának
a szeszélyes kedvű tavaszi szélnek.
És látok szolgárbu tájakat,
hol csak vélve gyűrődik egy bucka,
mint művelője arcán a ránc,
ha uri korbács hajtotta robotra.

Én ismerlek föld,
szűk hazám tenyérnyi darabja,
ki most betöltöd az égi búra alját.

Én ismerem
Kováshumuszú természetiségedet,
tudom, hogy Szentgyörgymásra itt
csékély gonddal úgy megnő a búza,
hogy elbújhat benne a károkozó varjú,
a paraszthitnek jó termést jósolója.

Én ismerlek,
hisz száznál több tavasz
bő nyárt ígérő zöld ígéleténél
vetetten beléd fosló magokat.
És jött aszály és parasztgondatlanság,
de nem hagytál soha éhenhalni engem,
úgy tápláltál már a dédapámban,
hogy meglássam most szerény szépségedet.

És itt vagyok most, visszajöttem hozzád.
Tavasszal jöttem, hogy sejtsem aratásod -
máris hallom, hogy pengenek a kaszák -
hadd áldjam hát verejtékáldásodd!

A k k o r e s t e

Akkor este, hogy láttalak
a sűrű, tömött utcán,
megmondom, legyen szégyen ez,
az éjszaka folytán
nem nyugodtam egy cseppet is.

És akkor este láttalak,
a pillanat öléből
úgy nőttél ki, mint áldozat
szent papok kezéből -
egy villamos éppen csengetett.

Akkor este, hogy láttalak,
épp tőled menekültem,
és gyávaságos vágyaim
pincék hűsére üstek
feledni téged, s ágyadat.

Akkor este a mámorom
lábaid alá szédült,
és sirt a józan fájdalom
parázna tüzétől
szemednek, mely átkozott.

Szálltak és szurtek rám a vádak -
már tudtam, nem én reszketek,
te fájsz bennem zokogva, sirva,
add hát karod, add kezéd.

Meneküljünk!

Valami hűsre,

valami hóra!

oooooooooooooooooooo

N a g y U a j o s :

A m i k o r v a l a k i m e g é r t v a l a m i t .

A telet-hazudó márciusvégi szél átgyömbölygött a pajtán.
Nyomában - olyanformán, mintha általa jönne - egy mongolarcu
katona tunt fel. Erősen nézett maga elé - szúrós tekintetű ember
volt - s semmi re sem figyelve tartott be, az udvar felé. Az öreg
Bodrosi aki reggel óta /amióta megjöttek a szovjetek / különösen
csupaszem-csuparúl ember volt, fölfigyelt az út kövecseit ropogta-
tó lépésekre: fölémelte a fejét. A mongolarcu csak jött minden mellé-
kes mozgás, és hang nélkül. Mert mit is hadonászott vagy szólt volna?

Hanem az öreg le nem vette a szemét róla. Mert ez már csak-ugyan fura teremtménye az istennek! - gondolta. - Mongol - azt rögvest tudta, mert látott már hasonlót az első világháború idején is, mikor az oroszoknál volt, tudta, de hát akkor is fura istencsüdjája! - mondta magának. És nézte. Aztán azt gondolta: Még a szeme állása sem jó! Vad a kinézése!

Az ügyet sem vetett rá, elment mellette be, a ház felé. Csak a géppisztolyán lökött egyet - még talán csak nem is azért, hogy az öregnek tudtára adja, hogy nekik ilyen is van: csak úgy katonai megszokásból.

Befelé ment, mert ott a magtár előtt több fiatal katona cigarettázott jókedvűen. Néha felbőffent belőlük egy-egy nevetéssor. Látszott rajtuk, hogy ittak már egy keveset a nap örömeire: biztos, mert ma éjjel nem kell harcolniuk, vagy a csoda tudja miért.

Bodrogi - most, hogy a mongolárcut kísérte lapos tekintettel - a pelyhesallu zajongókra is fölfigyelt. Aztán csak belemerítette a merőt a ganajléba, s fölloccsantott egy adagot a kupacra. Mert a dolog ilyenkor se maradhat el, meg hát törődik is ő ilyen nyálasszájuakkal! Persze azért szemmel kell tartani őket, nehogy valami rombolást vigyenek végbe a házban.

Mire végzett a locsolással, a nap már csak sunyorgott a felhők mögött az álmodagságtól. Bement az istállóba. Ott volt a felesége, meg a fia a menyével, mert hát mire reggel feljöttek a bunkerből, a "vendégek" berendezkedtek a lakásban, s rájuk nem számítva, nem hagytak helyet. Az ifjabb Bodrogi a tehének alját birizgálta a villával, az asszonyok meg renegő sermittevésben ültek a fejtálcákon, mikor az öreg belökte az ajtót, autóberregés sürrant be a résen, s még mielőtt betette volna, abba is maradt, mintha valaki elgáncsolta volna.

- Itt állott meg... Jézusom... Samu, nézz ki, mi lehet az? - suttogta Bodroginé.

Az öreg kelleetlenül fordult vissza.

- Mi az, mi az...? Autó! Fene meg nem ette!

Megállt az istállóajtóban. Rögtön észrevette a mongolárcut. Ott állt a magtár előtt egykedvűen, hátratolt sapkával, a többiek meg az autóhoz loholtak ki s nevetést bőfölgve fel szedték le az olajos-tankokat. Ketten húztak egyet, úgy jöttek befelé. A mongolárcu valamit kiáltott feléjük, morcosan rázta meg a fejét, s köpött egyet; azok meg szinte rázajorozva nevetést, meg-megrugták a tankokat: láthatóan élvezték a tompa dübörgést.

- Isznak... - csóválta a fejét az öreg. - Taknyos kölkek, de úgy isznak... - Beljebb ment. - Mindegy nekik, ne víz legyen! Olajos tankbul, mint a disznók...

Kinn egyre hangosabbak lettek: az ürülő tankokat kongatták rikkantgatva, s néha belopakodott az istállóba is egy-egy hangosabbra sikerült káromkodás. Mert hát harc után dukál ez!

Az öreg kiküldte a fiát, nézze meg nem rombolnak-e azok a nyálasszájuak. Talán öt percig is ott állt az ajtó előtt a fiatal Bodrogi, aztán mogorván belökte az ajtót.

- Csöndesen, az istenért! - szólt rá a felesége.

- Persze, az isten verje meg, csöndesebben... - morgott, miután kicsit vigyázóbban benyomta az ajtót. - Most hozta föl a két sonkát a pincéből az egyik. Föl, a magtárhoz... Csöndesebben...

- Na, de most az élet a fontos... csak életben maradjunk... majd csak lesz valahogyan, talán jobban... Háboru van, persze viszik - csititgatta az anyja.

- Mind részeg! Ott ég a lámpa a magtarajtó fölött, az alatt áll géppisztollyal egy mongolporfáju. Az talán az egy, aki nem ré-

szeg... nem részeg...

- Láttam én azt a mongolpofáját - köpött az öreg Bodrogi. - Láttam délután. Nem részeg, nem részeg! Az ilyen fajtaival vigyázni kell, tudom. - Néhányat bökött a villával a szalmán. - A mongol faj sunyi, alamuszi...

Most közelebbről hallatszott egy kiáltás, aztán néhány bizonytalan huppanás-döccenés, s valaki belökte az istállóajtót. A fiatal Bodroginélehetfinoman sikoltott: egy fiatal katona állt ott, szemébe lógó hajjal, lafogó-fülü sapkával, s a részeg mohóságával kacintott rá. Fogta az ajtófélfát, vigyorgott-böfögött. Aztán hirtelen elrántotta valaki onnan kívülről, s a mongolarcu tekintetével találkoztak a bentiek. A fiatal Bodrogi becsapta az ajtót úgy, hogy a kinti káronkódás megakadt benne.

- No, láttad a mongolt?! - mordult rá az apja. - Már itt dülöngél! Veszedelmesebb, mint a többi! Be van rugva ez is!

- Menjetek ki az ajtó elé... - suttozta az anyjuk a két férfinak. - Jaj, lányom, te meg burkolózz be valami kendőbe, hogy öregebbnek lássál!

A két férfi kiment, s leültek az ajtó előtt. Látták, hogy az olajostankok már kongó-üresen hemperagnek a magtár előtt. Némelyiken elázva, lottyadtan ült egy-egy katona. Néhányan még dudorásztak, csuklásokkal tarkítva a dalt. A mongolarcu ott állt a lámpa alatt: újságpapírba-sodort cigarettát dédalgetett a szájával, s lassan ergette ki az orrfacsaró füstöt.

Megnyikkant az utcaajtó, s két tiszt csizmaropogása verte föl szenderükből az elázottakat. A dalolók nem hallgattak el erre sem, észre se vették őket. Két-három pelyhesállu sietőn tántorgott föl a magtárba, a többiek meg tovább aludtak, vagy csuklották a nótát.

A mongolarcu tisztelgett, aztán bodorította tovább a füstöt, még tán egykedvűbben, mint előbb. Aztán a két tiszttel együtt radikálisan fölsegítette a nem-akaródzókat is a magtárba.

A két tiszt fölment a lépcsőn, be a házba, jót nevetve - talán azon, hogy milyen ügye s szigorral pakolták fel az elázottakat.

A mongolarcu belökte a magtárajtót: hadd aludjanak. Eldobta a már szinte szikrából álló cigarettát, utánaköpött, aztán lenézett maga mellé. Ott volt a két sonka, amit a beszerzője elfelejtett biztonságos helyre tenni. Látta az istállóajtó előtt a két férfit: azok is cigarettáztak, majdnem olyan látszat-egykedvűen, mint ő az előbb.

Főlemelte a két sonkát, s odalépett velük. Közben valamelyik lebottladozott a magtárból, s nekiesve a falnak, kitálalta a tankos bort.

Az öreg Bodrogi aki addig a földet nézte, a zajra fölpillantott. A mongolt látta ott maga előtt... Ököbe roppant a keze, a cigarettát összenyomottan leszikrázott a földre.

- Papa... - a mongolarcu ennyit szólt, s odanyujtotta a két sonkát. És szurós szemével vágott egyet be, az istálló felé, hogy tűntesse el minél gyorsabban.

A fiatal Bodrogi is megnézte, főként a cigarettát a kezében, mert az nem olyan újságpapírba-sodort volt. Aztán megfordult, visszaballagott a lámpa alá.

Az öreg belökte az istállóajtót, megállt, főlemelte a két sonkát, nézte mosolygós-meglepetten. Aztán kiment, odanézett a lámpa alá: a szurós szemeket kereste.

S mikor visszalépett, azt mondta, magyarázón a két sonkához:

- Az a mongol... az hozta vissza...

M á t é l m r e v e r s e i

A z ő s z e l é

Jóságos atyám, innár te kezdesz őszre sápadni, látom.
A te szürke hajad lebegett hajnalban a láthatáron,
s a gesztenyelevelek a te szemed sarkából szöktek
könnyek gyanánt, és hunyó parázs színét a bronzvörösnek
szád színétől kapták, amikor szegletén végigcsurogtak.

Az őszirózsák kinyitásának ideje elközelget,
és lassan a kikiricstengereké is az árkok mellett,
de ha már ökönyálszakállad a réteken szállong le, s fel,
s a réttel váltott csókod nyoma fűszálon csillog reggel,
szerelmünk virulása hervadásodhoz méltatlan volna?

Ha arcodon a hársok levelei is folydogálnak már,
a nefelejesek virágát faktóra lankasztanod nagy kár,
de ha viszed őket, csak a nagy ő szemét engedd át nekem,
ugy fordulj téllé, és ezüstfajd színedben a szerelem
kinyilik, mint ablakokon őspáfrányok lelke, a jégvirág.

A f ő l d s z e r e l m e

Már vége, a citerás is alszik,
és lehunyt a barna szemét a kisleány is.
Álmodik, és tudom, hogy álma
nem London, nem Róma, nem is Páris,
hanem én vagyok.

Ez maradtam neki, kedves álom.
Apjának uri jöttment, léha, dologtalan,
akire vasvillával szabna
törvényt, és érzem, hogy igaza van,
mert honnan tudná,

hogy versenyt kaszálva legyűrhetném,
mert arattam valamikor én is őletet,
verejtékezve forró nyárban,
s keresztet éppen százhetvenhetet
vágtam nyaranta.

És fajtámat én meg nem tagadtam,
de amikor először egy nagybajszu paraszt
urnak szólított, - megtagadott,
és szívem bezárta a paraszt panaszt
a fájó mélyre.

A kisleány is csak úgy nézett rám,
mint furcsa, érdekes idegenre, akinek
ölelése más a megszokottnál
és száján más melegség bizserög,
s másként is beszél.

mint a szűkszavú falusi legény,
akinek szerelme tisztes, mohó, de néma,
nem oly csendes, lányos, becéző,
de egy szorításba belefér a
szíve beszéde.

A derekát fogta, s fölneézett rám
tudnivágyó, okos, hűséges szemével,
ahogy a magyar lány tud csak nézni,
rikor csillagot keres az égen,
vagy párt a földön.

Mert szeretett viszonszatlanul is,
és lettem álmodott, elérhetetlen legény,
és vár rám ígéretlenül is,
ha megáll a Göncöl a jegenyén
csillagos éjjel.

Mert ott megáll, és zökkenésére
a soványan abrakolt lovak fölriadnak.
A lány szeretetről álmodik,
és álmodja sorsát szabadabbnak
a szántóvető.

Tovább gördül a Göncöl, s az álom
hajnalhasadás után is csak álom marad...
Gyomos földeken, szakadt hámmal
ha szántasz, mért nem hallatod szavad
te izmos paraszt?!

Fáj, hogy leköprek szemét bitangok?...
Lányod ölelésében én téged szeretlek,
s a földet, amely az enyém is,
és sorsát veled álmodom meg
buzavetéskor.

Kisleány, a téncra ne emlékezz...
Amikor öleltelek, a földet öleltem meg.
A magyar rögt, s jól tudom fáj
névtelen ölelésem szivednek,
és látod, most is

Őszi szántással fordul emléked,
és én, "Föld, föld!" megrészegülten ezt kiáltom.
Ölelj magadhoz szent magyar föld,
súlyos hantodnak szívem kitérom
termékenyülne,

s áldozom apám áldást osztó
szónaillatú istencinek a réten.
Magyar paraszt, testvérad vagyok,
adj testvérséget te is cserében
az eke mellől!

A s z e n t t e h e n e k

Áll a vonat, a nyílt pályán kint vesztegel,
az indítóhoz nyulni senki se mer.

A sziveken vakhit és szent tisztelet ül,
aki morog is, csak a foga közül.

A mozdony rikolt, de még rikoltása se mer
átbukkíncezni a szent teheneken.

Mert senki sem tudja, hogy mik is ezek,
tehénistenek e, vagy istentehenek.

Csámcsognak, bambán, ravaszul hunyorognak,
s pár lépést tesznek előre holnap.

A tömeg ujjong, és csikordul már is a fék,
rozsdás, nyikorog, de fordul a kerék.

Még el sem indul, a néhány hájas barom
ujra csak ott fekszik a vágányokon.

S van még aki a sinre abrakot szór nekik...!
- - Igaz, mások az ostort emlegetik!

oooooooooooooooooooooooooooo

R o m á n K á r o l y:

A T i s z a m e l l ő l

A h á z e l ő t t

Csak ez maradt meg a régi épületek közül, nemege a kastély, meg az iskola. Persze ezt is átalakították egy kicsit. A házhelyosztások szabályos telket mértek hozzá, most már úgy néz ki, mint egy rendes falusi porta. Azért mégis emlékeztet a régi nagy tanya összevisszaságára. Megosonkitja az egyetlen egyenes utca mellett végighúzódó házsorokat az egyik oldalról. Bentebb esik a többitől, csendesen meghúzódik régiségeivel az iskola fölé mintha tőle kérné, hogy magyarázza meg a sok új gögősködőnek, hogy ő semmiről nem tehet.

Az udvarán ültünk, már azt sem tudom, hányan. Sokan voltunk, és este volt, a vasárnap vége. A hosszú rönkfa végén /ilyen már csak kevés udvaron van/ én, a tanító úr, meg egy tanácsbéli dolgozó, Ady költészetéről beszélgettünk. Mint Ady költészetének rajongója, azt bizonyítottam, hogy Ady nem írt rossz verseket, igaz, minden verséért különösen megdolgozott. A tanító úr nem adott nekem igazat. A hivatalos irodalmi fel fogás képviselőjét látta bennem, s így

amit mondtam, már csak azért sem lehetett igaz, mert hivatalos. Ezt akkor értettem meg világosan, amikor elmondta, hogy a gyerekeknek ő is az égis dicsérei Ady, mert most így kell, de hol volt ez régen. Ő a Képzőben alig hallott róla /kb. 20 éve végzett/ s az a kevés sem volt valami dicséret. Tőlünk távolabb fiatal és idősebb asszonyok és emberek ültek. Beszélgettek. Bizonyisten ez a látó két szemem folyjon ki, ha nem igaz. S itt valaki újra kezdte a mondókáját, amit már az előbb ezzel a nagy esküvel bizonyított. Elmondta újra, hogy az öreg Lérea - a kerítési csordának a gulyása - hogyan bizonyította be, hogy ő "ért" a tehenekhez. A száraz kútágasba vágta kését, és abból két roaska tejet fejt. /Úgy láttam, sokan elhitték./ Majd jellemzően az ilyen esti beszélgetésekre, gyorsan más témára tértek. Megszapulták a városi erkölcsöt /fülem hallatára/ és azokat, akik pénteken nem tartják a böjtöt.

Óh, hogy hogy nézi el a jó Isten az ilyen istentelenségeit! - sóhajtott a egyik fiatalasszony, tavaly ment férjhez.

Előadt a számon az Ady-időzet: "Bécs, babona..." Pedig itt hatvan családra két tanító jut, és a pap is kijön minden hónap második vasárnapján misét tartani.

A m i l e g g y o r s a b b a n l e k e r ü l t.

A Nyiregyházi József Attila kulturosoport vendégszerепelt. A legkésőbbi mozi 6-8 ig volt. Rengetegen tolongtak a kulturház előtt a jegyért, öregek, fiatalok. Első hely 8, második hely 6 Ft., mindenki első helyet akart.

Hosszas huzavona után végre megkezdődött az előadás. A színpadról hangzó hangok úgy hatottak, mint az erdő zúgása után a csermely.

"Állati jó bőr a kicsi" - hallottam az első tetszésnyilvánítást, az egyik leányszereplőről, aki remekül énekelte a népdalokat, a falu dalait. Hátranéztem. Egy 19 éves fiú ült a hátam mögött, csizma volt a lábán és kalap a fején.

"Minek hozták magukkal ezt a vén palit?"

XX

S z a k á c s S á n d o r v e r s e i

T é k o z l ó n

Nyujtottam tenyerem, mindened adtad,
S szerényen, mint ki semmit sem adott
S én tékozlón, nem értve úgy fogadtam,
Mint aki tényleg semmit sem kapott.

Most tétova, jóban újra eszmélek,
Mig átölel a barnafodru haj,
S közelségedtől átkaroltan élek,
Te szekfüzész, te nővé nőtt arany.

Mint jóbarát, vagy gyermek úgy szeretlek,
En tékozlásban megjavult eretnek
Kit friss havon visz uj hiten a szán.

Hűs csókjaid a béke ízét hozzák
És melled is, lásd, mindég, mindég hozzád
Futok, ha titkon bú torzítja szám.

Ezt egy copfos kislány mondta arról az idősebb férfiszereplőről, akit az öregek ugyanám megtapsoltak, mikor meghajolt a Temető a Tisza, mikor kivirágzik eléneklése után.

A "cuki pofa" a konferanszé volt mert így fejezte be a viccét: "Ádám lő, -gól!" A Paradicsom, illetve Macách "Az ember bűn gédiája" -béli Ádám volt ez, az állittóltagos Szepesi közvetítésből.

Hazafelé menve azon gondolkodtam, hogy szabad o jókedvemnek lenni. Úgy éreztem, egy hét múlva csak a konferanszé Ádámjára emlékeznek majd, a dalokra nem. Nem, mert slágert játszik a cigány, slágert ordít a fülükbe a hangszóró, és vásárnaponként nem táncolni, hanem pörögni jönnek össze, megpörgetni a "jóbőröket". De ne tessék ezen csodálkozni, fől akarjuk emelni a falut a városához.

XX

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

F á j , h o g y . . .

Fáj, hogy szemednek színe hallgatag
hangon szól hozzám, s én a balgatag
csak várok itt, és nem lelem helyem.
Ugy érzem itt vagy, s mégsem vagy velem.

Fáj, hogy sovány vagy és hogy oly nagyon
naivul jó vagy, s ime én hagyom.
Míg kék az ég, a négy falt nézem én,
míg eszmélnék, már hálóg van szemén.

Fáj, hogy a percek újra mulnak,
és hogy az újban nincsen új. Alak
vagyok csupán és nincsen alakom,
ime, ma is csak magam hallgatom!

Fáj, hogy a közel olyan messze van,
s hogy itt közel a messze széle van,
s míg meddő percek futva törnek el,
a bánáság a semmin át öl el.

S z a k a d é k s z é l é n

Olyan vagyok,
Mint ki gyökért markolt
Tátott szakadék fölött,
S míg omlott a part, lenézőn várt
És így köpött
A mélybe egyet
Aztán - lecsuszott.

XX

ifj. Domokos Pál Péter:

E r r ő l i s b e s z é l j ü n k !

Az új, egészséges
szabad légkörben egy-
re több fény derül
a fogyatékosokra,
a sjtó, a rádió, a
hivatalos és nem hi-
vatalos szervek mind
több és több teret
szánnak a fogyaté-
kosságok bírálatára,
melyeknek felszámolá-
sára az első intézke-
dések már megtörtén-
tek. Az utóbbi néhány
rövid hónap alatt a
sérelmes problémák
öbönét tárgyalták meg,
s valamennyien öröm-
mel látjuk, hogy kor-

mányzatunk ezeknek mi-
nél teljesebb kiküszö-
bölését tervbe vette.

Mint ahogy fentebb
említettünk, igen sok
kérdés vetődött fel,
s tárgyalattott meg:
látásból fontos, és
időszerű kérdés nem
is maradhatott ki a
viták sorozatából. A
látásból csalt, mert a
Szabad Nép szept. 30.
számában Fülep Lajos
"A művészettörténelem
megszűnése az egyetemen"
című cikke olyan ve-
szélyt fed fel, ami-

hez hasonló nem is
vezsélyt, hanem saj-
nálatos tényt én is
kénytelen leszek meg-
említeni. Ezek a kér-
dések még nem kerül-
tek sorra ezideig.

A művészettörté-
nelem megszűnése
folyamatban van, de
lehet rajta segíte-
ni. Ha jövőre újra
indítanak évfolyamot,
a nagymultu tanszék
nem sorvad el, és nem
szűnik meg.
A forró kása további
kerülgetése nem szük-

séges, én a finn tanzsékről, mint külön hallgatókkal nem rendelkező, büllő tanzsék hiányáról szeretnék beszélni. Ilyen tanzsék volt az egyetemen, nagy multia tekintett vissza, a szakemberek sokaságát nevelte, s ma egyszerűen nincs. Néhány évvel ezelőtt megszűnt.

Az egyetemen jelenleg két finn-ugor tanzsék működik. Az I. sz. fgr. tanzséken 3 előadó, a II. sz.-n pedig két előadó van. Szerepük alárendelt, a magyar nyelvészet kiegészítéseként a II. éven heti egy órában finn, a III. éven a magyar nyelv fgr. elomei című kollégiumot tartanak, s esetleg néhány érdeklődő hallgatónak valamelyik fgr. nyelvet oktatják. Nyelvoktatás /finn nyelv/ csupán heti egy órában, csupán egy évig! Ehhez nincs hozzáfűznivaló. Pusztán csak arra lehet elég, hogy az összehasonlító nyelvészet gyakorlataiból kis izelítést kapjunk. Vagyunk egynehányan s valószínűleg több-

ben is bennünk akik teljes komolysággal s energiával szeretnénk a finn, s a többi román nyelv irodalmával, nyelvvel foglalkozni, ha komolyabb lehetőségeink lennének erre, ha létezne önálló finn tanzsék, ha létezne magyar-finn szak. A lehetőségeket a tanulásra e nélkül is meg lehet találni, de mennyivel egyszerűbben is meg lehetne oldani. Jelenleg a magyar mellett társ szakként fel lehet venni kínai, mongol, angol, francia, német, olasz, román, szerbhorvát, szlovák, cseh bolgár nyelvet. Valámmnyi nyelvnek önálló tanzséke -vagy ha összevonnák, mint a szláv intézet, akkor is külön oktatói vannak. Az oktatásügyi miniszter helyettes bejelentette, portugál, hindu, arab stb. tanzsék felállítását. Hogy nőnek a lehetőségek, hogy bővülnek a választékok! Ma holnap busman és pápua tanzsékunk is lesz.

Finnországi kultúralis kapcsolataink régi keletűek. Rokonság és közös sora kapcsol össze bennünket. Az elmúlt évszázad során a két nemzet nagy tudósai között életre szóló barátságok, a tudomány egységes területén közös sikerek születtek. S a két nép szívéből

az egymás iránti érdeklődés, s szeretet forrón sugárzott. Magyar fiatalok százai tanultak meg finnül, s mentek ki a csodás tavak országába, s ott a finn nemzet fiát hasonlóképp viszonyozták. A háború óta több mint tíz esztendő telt el. Napjaink egészséges szelleme közelebb hozza egymáshoz a népeket, s a szellem jelentős alkotórésze a művészetek, az irodalom a tudomány közös szeretete. A nemzetek közt rendeződnek a kapcsolatok, feloldódnak az ellentétek. A finn parlamenti küldöttség látogatása után viszonyunk mért nem lehetne a régi testvéri együttműködés folytatása, hisz közöttünk nem volt soha semmi ellentét.

Elnézést kérek, megint a forró kása körül kezdek. A helsinki egyetemen van magyar tanzsék, amelynek vezető professzora a nemrégiben nálunk járt Lauri Hakelinen, akinek tökéletesen magyar nyelven tartott előadását sokan megcsodáltuk/ ahol a finn diákok nem egy évig, s nem heti egy órában tanulják a magyar irodalmat és nyelvészetet.

S most mar csak annyit, hogy nálunk nem is kéne új tanzséket felállítani, csupán egy régi kellene életre kelteni.

000000000000000000

=====

M Ű F O R D I T Á S O K

=====

Bertolt Brecht:

És mit kapott a harcos felesége...

/1942/

És mit kapott a harcos felesége
Prága városából?

Prágából magassarku cipőt,
Üdvözlét és magassarku cipőt,
Ezt kapta Prága városából.

És mit kapott a harcos felesége
Varsóból, a Visztula partról?

Varsóból vászon inget,
Tarka, idegen lengyel inget,
Ezt kapta a Visztula partról.

És mit kapott a harcos felesége
Oslóból, a tenger mellől?

Oslóból prém gallért,
Tetszetős, szép prém gallért,
Ezt kapta a tenger mellől.

És mit kapott a harcos felesége
A gazdag Rotterdamból?

Rotterdamból kalapot,
Milyen csinos kalapot!
Ezt kapta Rotterdamból.

És mit kapott a harcos felesége
Büsszelből, a belgák országából?

Brüsszelből ritka csipkét,
De drága, ritka csipkét,
Ezt kapta a belgák országából.

És mit kapott a harcos felesége
Párisból a fény városából?

Párisból selyemruhát,
Hogy irigylék a selyemruhát!
Ezt kapta Páris városából.

És mit kapott a harcos felesége
A libiai Tripoliszból?

Tripoliszból amulettet,
Rézláncos amulettet,
Ezt kapta Tripoliszból.

És mit kapott a harcos felesége
A távoli oroszoktól?

Az oroszoktól özvegyi fátyolt,
A temetéshez özvegyi fátyolt,
Ezt kapta az oroszoktól.

Fordította: Balogh Lajos

T ó t h I s t v á n m ű f o r d í t á s a i :

M. J. Lermontov:

H a z á n

Szeretlek, szép hazám, de furcsa érzélemmel,
Amely fölött - nem úr az értelem!
A véren vett dicsőség nem kell,
Sem, büszke biztonsággal öntelt kényelem;
S emlék, mit ködlő múltból őriztek meg hiven,
Nem ringathatja boldog ábrándokba szívem.
Mégis, szeretlek. ... Miért? Nem is tudom -
Talán pusztáid hűvös némaságát,
Ringó erdőid végtelen homályát,
S az árt, ha tengerré dagad folyóidon...
Szeretek földúton döcögni egy szekérrel,
S mélán fűrkészve, míg kocsim szállásra visz,
Az éji árnyon át figyelni szerteszéllyel
Bús falvacskáknak rezgő fényeit.
Szeretem perzselt rónák füstjét,
A pusztán háló karavánt,
A dombon nyirfák színezüstjét
S arany rónákat egyaránt.
Öröm nekem, - mit sik nem érez -
Ha réti szérút láthatok,
Zsuptetős kunyhót, rajta ékes
Metszésű táblás ablakot;
S nép közt, ha harmat leszállott,
Elnézem késő éjjelig,
A fűttyős, dobbantós vad táncot
Részeg zsivaj közt mint verik.

R. M. Rilke:

Ó s z

Levelek hullnak, hullnak, mintha tán
Most hervadnának távol égi kertben,
Tagadón rándulnak meg, földre esve;

S az éjszakákban hull a Föld is egyre,
Hol csillag sincs, csak végtelen magány.

Mi hullunk mind. Lám hull a két kezem,
S ezt láthatod te is, ha megfigyelsz mást;

Egy van csupán, ki mind e néma hullást
Gyöngéd kezében tarja szüntelen.

P. B. Shelley:

H o l n a p

Áldott holnap, merre késel?
Ifju, agg, gazdag, s szegény
Téged vár csak hő szívével,
Jóban, rosszban érted él,
S csak azt találja - ily csodát! -
Amelytől futni vélt: - a Mát.

André Libérati:

S z e r e l m i k ö l t e m é n y

Órúltén, derűsen, kizárólag, feltétel nélkül szeretem a Jót.
Szerelmesen szeretem a Jót. És amikor elhagy a Jó, mikor meg
változik arca, mikor kigunyol engem, mikor örökre elvesztem,
örülök, mert azt mondhatom: nem én vagyok akit szerettek, hanem a
Jó, ami elhagy engem, ami megváltoztatja képét, ami kigunyol
engem, ami nem tartozik hozzám, s amihez tartozom én.

P. Seghers két költeménye:

A p u s z t a

Itt van már a hosszú eső
mely ősz elején született
mikor a vénasszonyok nyara meghalt
meghalt saszlái közepett.

A csupasz gallyak közt
a Nap egy vörös gyümölcs volt
de a lovak sörényében
a hideg szél lángja élt.

A fagy előtt volt. A kocsik
nyikorogtak a fagyos úton
És a föld magára huzta
a tél tüzének kék sálját.

P á r i s

A város nem volt romban
mindenki még itt lakott
a ma is olyan mint a holnapod
virágot látunk a balkonon
árusok végzik dolgukat
s egy szerelmes egyedül volt
egy szállodában, szíve fájdalmában.

J. Darle:

H i v ó s z ó

A világot, ahol jössz, - megváltoztatnám,
Mialatt uszályt mosnak a Szajna partjain.
Nem tudok csinálni semmit te kis virágszál,
Míg el nem jössz, te kis élő zöld ég,
Már hinni érzem, hogy kitárulnak karjaid.

Óh, hogy reszket a szived, te csillag-foglyom,
Hajnaltól, s látóhatártól duzzadó derék,

rácia teljes megvalósítása, oly módon, ahogy az a mi nemzedékünknek legjobban megfelel. Mi nem tudjuk, mi a polgári demokrácia, mi a polgári liberalizmus. - Jó-e, vagy rossz, de azt tudjuk, hogy a történelem halad, s a jövőn semmiképp sem diadalmaszkodhatik a múlt, - a jövő demokráciája nem lehet polgári demokrácia, mert az a múlté, viszont a jelent sem konserveálhatjuk a jövő számára. Haladnunk kell, és haladunk is, s a jövő útját mi vagyunk kényszerítve kijelölni, mert a jövő a miénk, fiatalok! A felolvasásunk nagy, mert egy nemzet sorsa van a kezünkben, de hivatásunkat méltón tudjuk betölteni, ha a tiszta lelkiismeretünk szavára hallgatunk.

Z ó r g e t ü n k ! Röviden kérdezzünk azokkal a kérdésekkel, amelyek az egyetemek és iskolák leginkább foglalkoztatják. Ezeknek a kérdéseknek folyóiratunkban folyamatosan helyet kívánunk adni.
H a l l a s z u k s z a v u n k a t, i s m e r j é k m e g g o n d o l a t a i n k a t !

I.

Miért terjeszkedik a Magyar Irodalomtörténeti Intézet az Eötvös Kollégiumban, s miért helyezték el a bölcsészeken kívül száznál több műszaki egyetemistát, amikor a bölcsészek nyolcan-tizen laknak egy szobában, emeletes ágyakon, s megfelelő tanuló sem áll rendelkezésükre?!

II.

Miért nem rendezik úgy az ösztöndíjakat, hogy a havi ösztöndíj egy emberre jutó átlaga ne maradjon 350 forint alatt? A hallgatók 20 o/o-a egyáltalán nem, 60 o/o-a pedig csak kis mértékben számíthat a szüleitől anyagi támogatásra.

III.

A Képzőművészeti Főiskola hallgatóinak mért nem teremtenek lehetőséget, hogy a festők és szobrászok a vidéki és külföldi épületek nagy mesterek keze alól kikerült freskóit, illetve szobrászalkotásokat tanulmányozzák, a grafikusokat pedig miért nem vezetik ki a grafika órái mellé a Lengyelországi? A képzőművészetek megkívánják a jelentős "izmuskok" nagy mesterei alkotásainak ismeretét.

IV.

A műszaki egyetemek hallgatóinak mért nem biztosítanak elegendő időt a szabad kutatásra és művelődésre? Ők is alkotó emberek akarnak lenni a tudományban és politikában egyaránt.

V.

Miért nem vezetik be egyetemünkön a fakultatív oktatást, amikor tudományos életünk legkiválóbbjai a fakultatív oktatás előnyeiről beszélnek, s a tudományos képzés fő kritériumának tartják?!

VI.

A fakultatív nyelvoktatás miért egyoldalu? Miért nem oktatják fakultatív az orosz nyelvet is? Számunkra csak anyanyelvünk ismerete és megismerése lehet általánosan kötelező. Más nyelvek megismerésére ugyanis kötelező bennünket az idegen nyelvű szakirodalom, szakunk és témakörünk szerint.

VII.

A Képzőművészeti Főiskolások mért nem állíthatják ki műveiket a végzett művészek alkotásai között? Vajjon, a hatodéves főiskolások pl. a diploma megszerzése előtt egy hónappal még nem teljesértékű művész, s utána egy nappal egy csapásra az? Az ilyen bürokratikus rendelet művészetellenes!

"EPPUR SI MUOVE"

Nagy történelmi átalakulások korát éljük. A társadalom mélyén, az emberi szívekben és agyakban, elindult egy folyamat, amely lassan, de biztosan máról holnapra, állandóan erősebben terjed szét az országban. Ez a változás új, igazibb, becsületesebb, emberibb, s mondjuk ki - magyarabb közszellemet óhajt megvalósítani, olyant, amelyet nem borítanak be a múlt bűneinek mocsarából lidércként visszatérő szörnyű és tragikus árnyak.

A történelem folyamán még soha nem következett be simán, zökkenőmentesen, egyik napról a másikra az új, jobb szellemnek a megvalósulása. Minden lépésében hosszú, nehéz, szinte kőshegyig menő küzdelemben kellett győznie a régi felett, amely görcsös merevséggel ragaszkodik pozícióihoz és immár a múlt szemétdombjára jutott rögeszméihez. Az átalakulás e megindítója a XX. Kongresszus volt, amely kirepülő lávadugóként megnyitotta a felszín alatt szinte robbanásig feszült, lávaként fortyogó problémák zsillipét, amelyek hőmőlygő, félelmetes, megállíthatatlan áradatként indultak ismeretlen utjukra. Öröm és megelégedés fogta el az emberek nagyrészt, akik most álláspontjukat látták igazolva, míg mások igazságtalan és jogtalan meghurcoltatásuknak végét üdvözölték benne. A kongresszus után kibontakozó folyamat természetesen olyan emberekre is érintett, akiknek multját az ország és a nép ellen elkövetett súlyos hibák és bűnök terhelik. Ezek bizony nem valami kitörő lelkesedéssel üdvözölték az új helyzetet, de a XX. Kongresszus szellemének a fejlődését megakadályozni már a néphangulat miatt sem tudták. Az idő előrehaladását megállítani nem lehet, legfeljebb csak késleltetni, mert sajnos retrográd erők még mindig vannak, amelyek igyekeznek gátat vetni egy egészségesebb szellem kibontakozásának.

Köztudomásu, hogy a legtöbb betegségen úgy lehet segíteni, hogy elmondjuk pontosan a tüneteit, majd megállapítják a diagnózist, azután használjuk az ellenszereket, s ha kell, a gyógyító kés után is nyúl az orvos, amely kivágja a beteg testéből a fekélyes részt, mert a gyógyítás csak így lehet hasznos. Mivel nálunk meg lehetősön sok hibára derült fény, általánosságban kezdünk használni egyes megjelöléseket, például személyi kultusz, törvénsértések, a gazdasági vezetés hibái, de ezek az általános kitételek mind konkrét eseteket jelentettek, amelyeknek az összessége tette ki az elöb említett meghatározásokat. Nos, ezek a konkrét tartalmu definíciók lassankint egy elvont fogalmi kategoriát jelöltek, amelyek egyre inkább elszakadtak a valóságtól, hálá a visszahúzó erők apostolkodásainak. Az utóbbi időben már a személyi kultusz, a törvénsértések és ahhez hasonló megállapítások sokszor üres, tartalmatlan frázissá váltak egyesek szájában.

Vajon miért nem mondjuk meg világosan, hogy a személyi kultusz nemcsak úgy általánosságban létezett, hanem Rákosi Mátyás személyéhez kapcsolódott nálunk. Vagy a törvénytelen-ségek, politikai gyilkosságok többek között Farkas Mihály bűnei közé tartoznak.

Nos tehát, hogy Háy Gyula szellemes megjelölésével éljek - az államéletben vannak Kucserák, akiknek multját sok törvénytelen-ség, politikai baklövés és a gazdasági vezetésben elkövetett

kétbalkezes intézkedések terhelik, most nehéz beismerniök, ami megtörtént - hogy súlyosan hibáztak. Ezek a Kucserák szeretnék a konkrétól az általánosan egy-két szórmentében elejtett, semmitmondó mondatra áttérni az általuk elkövetett tragikus következményű bűnöket és hibákat. A nagy általánosságban kimondott dolgok rendszerint senkire sem vonatkoznak és senkit nem köteleznek, mint ilyenek tartalmatlanságuk miatt elenyéssznek, akkor hovatovább kiderül, hogy eredetileg sem léteztek. Pedig mindenki előtt világos, hogy Kucserák voltak és vannak a párt és az állami vezetés egyes posztjain, ezeket köznapai értelemben "rossz funkcionáriusoknak" nevezik. Számuk nem valami nagy, de éppen elég arra, hogy gáncsolják a juliusi és az értelmiségi párthatározat maradéktalan végrehajtását. Agyukban a tiszta lap politikája is valami sajátos értelmezést nyer, mely szerint ez csak arra jó, hogy eltakarja multjuk sötét foltjait. Hát tévednek. A tiszta lap nem menlevél és taktikai fogás, hanem azoknak a funkcionáriusoknak szól, akik ha hibáztak is, ha együtt is üvöltöztek azokkal, akik tudva és akarva hazudtak, most a megismerés, a döbbenet, a keserű önvád és az igaz megbánás nehéz óráin keresztül jutottak el addig, hogy egy emberként megfogadták, soha többé nem emelik szavaikat az ártatlanok ellen, emberek lesznek az embertelenségben is, s lépéseiket ezután az igazság, a haza és a szocializmus építésének ügye vezérli. Akik ezt nem teszik, azokat nem a nép ügye, az ország építésének feladatai, hanem - hát mondjuk ki már - csak egyéni érvényesülésük és pozícióföltésük vezérli, ehhez ragaszkodnak öreksően és mindenáron. Jelenlegi helyzetük megakadályozza ezt is, hogy kijavítsák ők vagy mások azokat a hibákat, amelyeket elkövettek, melyeknek súlyos következményei csak most váltak nyilvánvalókká, inkább úgy igyekeznek feltüntetni a dolgot, mintha azt, aki a hibák ellen, a XX. Kongresszus eszméinek a terjedéséért szolgált meg, melynek a kucseraizmus legfőbb akadályozója, egy bizonyos fejta egységet támadna. Csak itt az a bökkenő, hogy éppen ezek miatt a Kucserák miatt nincs egység, mert kimondva vagy kimondatlanul sokan nem értenek velük egyet, s nem tartják elengedhetetlenül szükségesnek, hogy ezek maradjanak ott, ahol még mindig van lehetőségük az elkövetett hibákat megismételni. Sokfelé vannak felelős vagy eléggé felelős helyen, számuk ugyan fogy, de ha végre eltűnnek, akkor lesz meg az egység ténylegesen.

Ők már nem a történelmi fejlődés résztvevői, hanem annak kerékkötői és kétségbeesett akadályozói, pedig azt már képtelenek megállítani.

KÁLIDÁCSZA

Hogyha eget s földet egy szóba sűrítve kívánod:
 Mondd ki Szakuntala és teljeseledt nyer a vágy.

Goethe írta ezeket az elragadtatott szavakat Kálidászáról, a nagy óind drámaíróról, költőről, aki halála után csaknem másfél ezer évvel hódította meg az egész világot Szakuntala című drámájával. Kövessék csak nyomon ezt a hódítást. Sir W. Jones 1789-ben kiadja angol fordításban, és csakhamar németül is megjelenik, 1791-ben, egy esztendő múlva pedig Karamzin, a nagy orosz történész és író adja ki néhány részletének fordítását. Goethe, a Faust előjátékának eszméjét innen vette, Schiller színpadra akarta alkalmazni... Honnan ez az elragadtatás? Igaza lenne Hegelnek, aki Esztétikájának egy helyén így nyilatkozik: "Azt az összeütközést azonban, amely körül a Szakuntala cselekménye forog...csak képtelennek érezhetjük, úgy hogy ennek a csodálatosan kedves költeménynek minden egyéb kiválósága mellett a cselekmény lényeges középpontja mégsem kelthet bennünk érdeklődést..."? Valóban csak a szép szavak varázsa vette volna arra A. Blokot, hogy 1918 lázas izgalmu napjaiban, nagy formadalmi poémájának, a "Tizenkettsnek" írása közben Kálidászt olvasson, Arany Jánost arra, hogy egy angol lap nyomán ismertesse és egyes részeket lefordítson? Nem, a Szakuntala sikere nem a pompázó szavak, meseteri formák tiszavirágéletű sikere. Nem, a nagy hatás okát sokkalta mélyebben kell keresnünk és ehhez meg kell ismerkednünk Kálidászával és műveivel.

Hogy mikor és hogyan élt, azt legfőljebb csak sejtethetjük, a műveinek minden egyes szavát gondos analízisnek alávető szorgalmas filologusok munkája eredményeképpen. Az i. u. V. század táján élhetett, bár a róla fennmaradt népmondákból, amelyek szerint egyszerű bivalypásztor lett volna, az i. e. I. századot tudjuk kikövetkeztetni. Az indiai tudósok a mai napig is ezt a dátumot tartják helyesnek. Ennek alapján hívta fel a Béke Világtanács a halado emberiséget Kálidásza születése kétezredik évfordulójának megünneplésére. Három színdarab, két műposz és egy hosszabb lírai költemény maradt ránk a neve alatt. Ind mértékkel mérve mind a hat műve utolérhetetlen remekműnek számít, de ránk leginkább csak a Szakuntala és az évszakok köre c. hosszú, hatrészes költeménye hat. Próbáljuk meg előbb ez utóbbit jellemezni. A színek, illatok kápráztató leírását kapjuk e hatrészes versben, mindig átszöve a szanszkrit lírától szinte elmaradhatatlan erotikával. A nyár forró, illatos, bujaságtól fülledt légköre, az esős évszak hatalmas záporai nyomán kibuvó fű, az osz virágompája, a tél, és az olvadás hidege és végül a tavaszi kizsendülés mámoros képei mind-mind a szerelemről vallanak. Ami ebben és Kálidásza más verseiben is megnökönti az olvasót, az a költő kifogyhatatlan kép gazdagsága. Szinte minden sor egy-egy újabb kép, amely variálja vagy éppen ellentétével még jobban kiemeli az előző sorba ágyazott hasonlatot. A virágok szinte megrészesítik Kálidászt. Minden egyes virág, vagy csak a neve új és új mámorba taszítja, újra és újra szárnyakat ad tollának. Olvassunk csak el egy részletet az esős évszak leírásából Szabó Lorinc mesteri fordításában:

A fák virágözönétől ujjong az egész liget,
ágaival a szélben táncol és integet,
játsszik s mosolyogva susog a kéték bimbáival:
láza hűlt az esőtől s ő megint fiatal.

Hajában bakula-szirmok és fehér jázminok,
és bimbok, melyeket már az új évszak nyitott,
s kadamba-levelek ágat gyűrűzve füle mögé:
az ifju, szép mannyasszony most lép oltár elé.

Ime minden, minden a szerelemben csucosodik ki, minden ut ide vezet, igen, ide az emberhez, az emberi boldogság kereséséhez. Mert a kérkedően gazdag leírások mögött ez rejtozik. A boldogságot keresi az évszakokkal együtt változó, új és új szépségekbe forduló természetben és a nőben találja meg. Őt látja a piros vizivirágokban, a lótusz kék szirmaiban, a fákra felkuszó liánokban, "a lilium telt naktérserlegében", egy szóval: az egész világban. És ő ezt a világot magáévá akarja tenni, mintegy a szent remetéskedés, a minden örömről lemondást prédikáló paoság ellenében.

És a Szakuntala? Ismételjük meg a fentebb feltett, már válaszra váró kérdést: csak szavak szépsége bódította ámulatba Goethét, Arany Jánost és Alekszandr Blokot, hát valóban nem mond számunkra semmit?

Kálidásza a Szakuntalában egy osrégi, már a Mahá-bhératában is megtalálható regét dolgozott fel. Dusjánta király és egy remeténél nevelkedő fiatal leány, Szakuntala szerelméről. Foglalkozunk össze röviden a színi tartalmát és azután próbáljunk meg válaszolni a már ismételten kihangsúlyozott kérdésre. Dusjánta király vadászat közben megpillantja Szakuntalát, egy Kanva nevű szent remete nevelt leányát és megszereti. Titkon házasságot kötnek, majd Dusjánta gyűrűjét Szakuntalánál hagyva visszatér székvárosába, aholis a történetekről egy szót sem szól, tartva többi feleségének véleményétől. A remetéek tanyáján azonban ezalatt nagy szerencsétlenség történik. Szakuntala miközben szerelmeséről álmodozik, nem köszönt egy tiszteletreméltó szent vezeklőt. Az dühében átkával sújtja: az, akirol Szakuntala álmodozva elmulasztotta őt üdvözölni, felejtse el. A leány két barátja, Prijamvadá és Anaszuja kérésére enyhíti csak az átkot annyira, hogy egy ismertetőjel láttára Dusjánta visszanyerheti emlékezőtehetségét. Szakuntala, miután hiába várja titkos férjének érte küldött követeit - férje emlékezetét immár az átok homályosítja el - maga indul el a királyi székvárosba. Dusjánta azonban nem emlékszik Szakuntalára, aki erre az emlékeztető gyűrűt akarja felmutatni, s csak ekkor veszi észre, hogy elvesztette. A továbbiakban megtalálják a gyűrűt. Dusjánta már emlékezik, de felesége nincsen sehol. Később azonban megtalálja Szakuntalát, tőle született gyermekével együtt.

Igy látszólag igazat kell adnunk Hegelnek. Valóban mi tarthat e meséből érdeklődésünkre számot? Semmi, de Kálidásza mondanivalóját nem is itt kell keresnünk, hanem a jellemekben, elsősorban a két főszereplőjében. Sokan, sokszor kihangsúlyozták már Kálidásza lojalitását a király alakjával szemben, amellyel a máhá-bhératabeli erőszakos, gyengejelleme uralkodót megnevesítette. Ez valóban megtörtént, de ez a költő valószínűleg ábrázolásnak javára vált. Mert Dusjánta korántsem lett ideális jellem, hiszen,

mint a drámából kitűnik, kőmútatón, kíméletlen, vadászaival mindent letipor és végül, bár felemeli magához Szakuntalát, mégis a néző és az olvasó előtt nem az a deus ex machina befejezés, de Szakuntala keserves könnyei és az őt kísérő remetéik átkozódásai élnek élénken. Érdemes az egyik remete, Szangharava megjegyzéseit felidézni: "On nem titka, tudjuk, / Az ingatlagn gondolkodás azoknál, / Kiket a hatalom megcsúsztatott..." Egy másik: "Annak szavát, aki mióta él / Hazug szót sem hallott, ne higgyük ugy-e? / S kik a mások csalását bölcsességként / Űzik-vaduk -- azok hiteltre méltók?" / Fick Károly fordításai/. Ezek a szavak minden kommentár nélkül, önmagukért beszélnek, más ekkor is, ha a király most történetesen ártatlan. Ezek általános érvényű megjegyzések, Kálidásza véleménye nem Duszjántáról, hanem általában az uralkodóról. A másik főszereplő, Szakuntala gyengéd, sok szeretettel megrajzolt, nagyon poétikus alakját sokan magasztalták már. Valószínűleg I. Sz. Rabinovics tapintott rá a lényegre, amikor megjegyezte: "Szakuntala bajának titka - lelkének szépsége." Valóban, csak az igazi, nem a tökéletes, de a homo sum... értelemben ember, aki minden bukason át is ember tud maradni, érhet ilyen magasztalokra. Igen, Szakuntala ezzel vivja ki csodálatunkat, hogy mélységesen ember és nő szerelmének felleobbanásakor. Milyen egyszerűen és mégis költőien vall szerelmet:

"Nem ismerem szíved, csak egy, amit tudok:
Folyton rád gondolok, nyomodba indulok.
Eszemben ez jár, ha ég van, ha sűt a nap
Rólad álmodom, te baj-hozó, csak rólad."

És mennyire emberként viseli el a sors csapásait. Ezzel az egy tulajdonságával toronymagasan emelkedik környezete fölé. Mert nem teljes ember a bölcs és jámbor remete, Kanva, aki lemond - semmiért - az élet szebbik felének eléréséről és nem az Duszjanta király sem, aki éppen ellenkezőleg csak ezt a másik felét éli életének, aki eltűri az emberi méltóság meggyalázását, sőt maga követi el azt. Kálidásza humanizmusának nagyszerű megnyilvánulása Szakuntala alakjának megformálása. Tiltakozás minden embertelenség ellen, egy eleven NEM Szakuntala bájos lenye, és talán ebben foglalkozó össze Kálidásza fő mondanivalója is. Ez az, amit a varázsos szavak zongorán túl nyújt számunkra a költő. Ezt látta Goethe, ezért írt a zaklatott képzeletű Arany Rozgonyi Piroška alakja mellé Szakuntala másrélezeréves báját a Szépirodalmi Figyelő olvasó felé és ezért jegyzi oda Kálidásza nevét naplója lapjaira a "Tizenkettőt" író, Oroszorszáig sorsán törekedő, tépelődő Alekszandr Blok 1913 január 11-én.

De az csak a középponti mondanivaló volt, és mennyi minden van még! A VII. felvonás előjátékának szinte a shakespearei vigjátékra emlékeztető nyers és oly nagyon leleplező humora, amely a szegény ember kiszolgáltatottságára világít rá igen élesen, a remetek többi lakójának mesterei rajza, a viduseka, a bölcs bolond Duszjántát csontig lemezteleltő, vajogát magmutató, mégis torzan és felemásan elhangzó szavai, a IV. felvonás mesterileg felépített bucsuzási jelenete, amely szintén külön elemzést érdemelne a megformálás, a szavak, a metrumok csodálatos volta és a többi és a többi még millió más dolog mind-mind említetlen maradt, nem is szolva Kálidásza két másik drámájáról, pedig ezek nélkül igen szegényes képzeletünk lehet a kétezer éve született Kálidásza még sem avult művészetéről. - Goethe szavaival kezdtük megemlékezésünket és lezárultabban Háfizról mondott szavaival zárhatjuk. Az tesz naggyá, hogy szűnnöd nem lehet.

A népi klasszicizmus reneszánsza

"Hangzavart"? - Azt! Ha nekik az,
ami nekünk vigasz!

"Hangzavar"? - ez a kérdés vetődik fel sokszor bennünk, olvasókban, ha sok verset olvasunk, zenét hallgatunk vagy festményt látunk, amely századunkban keletkezett,

A kérdésfeltevés jogosságát nézzük meg legelőször. Mely műveket szoktunk ezzel, jobb esetben mint kérdéssel elintézni, rosszabb esetben elítélő válaszként visszaütésünket nyilvánkoztatni vele? Amit nem értünk meg. De felteszem a kérdést: csak a művészetben van olyan, amit nem értünk meg, ha csak a felületén maradunk? Az a kor, amelyikben ez a művészet keletkezett, egymásután dobta fel a legváratlanabb megoldásokat vagy megnemoldásokat.

És ha a művészet áttételén akarjuk ezt a kort megérezní, lehet-e ez egyszerűsködo, a bonyolulttal együtt a mélységet is kerülő tükrökép? Ha belenézünk a nagy folyóba, nem azért nézünk bele, hogy a tovahömpölgő viz felségében elfelejtsük a hétköznapi kicsinyességét, és benne maglássuk magunkat, egy nagy, a természet által szuggerált perspektívában? A nagyban feloldódva megadni, és nem öntetszelgő narcissusokként saját kicsiségünk játékos nagyítását és igazolását látni benne. És ha torzak vagyunk, ne féljünk meglátni azt, de féljünk nem megjavítani, ha vérgőztől szennyesen halad az óceán felé, akkor se ezzel borzadoozunk, hogy elfordulunk és ha nem látjuk, tán nem is létezik, hanem sejtünk kitisztítani. De el ne felejtsük, hogy bármily fogyatékosak vagyunk és a tükröző nagy folyam bármilyen alakot ölt is, a kép, amit látunk, az ember maga. És ha megtaláljuk az embert, megérte a fáradságot, nem vasztegettük az időket hiába. De az esztétikai izlés fejlesztése szempontjából nem is annyira a "színes giccsek", az "ésterzenegép" és "gépi zene" /Aragon/ és nem a Zerkovitz-féle "verkli futamok" jelentik a nagyobb veszélyt. Hanem azok, akik mesterségesen keverik fel a vizet, és kisdad tehetségük laborjában feltornyozott hulladékokat kiáltják ki a Nagy Viharnak és az azt tükröző Modern Művészetnek. Ebből a művészetből, még ha a technika magasiskoláját mutatja is be, csak egy hiányzik: a szív, és ezzel azt is mondjuk: az ember. Könnyebben szabadulhatunk meg a tilinkózó-furulyázó juhászok szenvelgő romantizmusától, mint a sokak által még ma is istenített Richard Strauss szívnélküli modernségtől. Még veszélyesebb a tehetségtelen írók azon próbálkozása, hogy a modernség álarcával helyettesítsék az isteni szikrát, mely bármily szomorú, nekik nem adott meg. /Hogy ez nálunk is mindig megvolt, régebbi példaként elég idézni Kassák önéletrajzi könyvét, ahol több ilyen esetről tesz említést /

Láthatjuk: jogos a kérdésfelvetés. Igenis van hangzavar, de ezt a hangzavart el kell választanunk az igazi művészettől. Mert nem mindenki művész, aki tollat vesz kezébe. És ha nincs annyi önkritikája, hogy ő maga "szakítse ketté lantja hurjait", sajnos, nekünk, olvasóknak kell ezt megtennünk. Szerencsére Ady, Bartók, József Attila és Kodály századában már fél túl vagyunk Kazinczy

problémáján, hogy állandó megalázódásokkal, könyörgésekkel kelljen abszolút tehetségtelen embereket is a művészethez édesgetni, hogy lábra állítsa a magyar művészetet. Ma már minden olvasónak szigorú, de igazságos bírónak kell lennie, és a mérce, ahol megméri a művész, a humanizmus, mely magában foglalja a nép és az igazság szeretetét.

I.

A mi századunkba belefér minden borzalom, amit csak felmutatott eddig a történelem. "Mert olyanokat éltünk meg, amire ma sincs ige" - írja Illyés Gyula, összefoglalva századunk eddigi fejlődését. A századét, melynek kezdetén máig érvényesen fogalmazta meg Ady Endre:

Mindegy minden más: harsogjuk a vádat:
"Álmos magyar, nézz be lelkedbe
És válogasd meg minden prófétádat"
S el ne felejtjük az "Üsd, nem apád"-at.

És József Attila hiába kiáltotta a "Nagyon Fáj" borzalmát.

De ezeket az érzéseket nem lehetett elmondani a régi formákban. A klasszicizmus tökéletes egyensúlya megbomlott, és az út két irányba vezetett. Vagy megtartani a klasszicizmust legalább látszatában, külső formáját utánozva, vagy fellázadni ellene és új formanyelvet teremteni. Európában ez a lázadás általában romantikával kezdődött. A francia klasszicizmus tökéletes szabályaival szétomlott az Hernani-esete estéjén. És a német romantika egymásután termelte az anti-frustokat, míg Euphorionként lebukott a magasból.

Nálunk a formák kanonizációjára csak később került sor. Nem a romantika lázadt fel ellene, hanem az termelte ki, s így ennek is legjobb hagyományait magába olvaszthatta. A Petőfivel és különösen Arannyal megteremtődött és kanonizálhatóvá vált egyensúlyt nevezzük magyar klasszicizmusnak. De mivel a romantika népkultuszán nevelődött, és megteremtői maguk is a magyar nép fiai voltak, tudatosan és határozottan népi szemléletű volt. Ezért helyes és fontos Horváth János megfogalmazása: népi klasszicizmus.

A modern, klasszicizmus utáni művészet lélektanilag egyik legjellemzőbb vonása az elvágyódás, visszavágyódás és ugyanakkor minél nagyobb mélységek bejárása az ember belsejében. "Le és vissza" fogalmazza meg ezt a folyamatot Szerb Antal egyik tanulmányában. A költő önmagában marad. A 48-as forradalmak darékba-törik a romantikus lángolás utolsó szikráit. És ebben a depressziós korszakban a költő számára csak saját magának a vizsgálata marad. Ahogy a társadalomban magára marad, úgy marad magára a természetben is. Felhasználja az érzéki magát társadalmilag, s nem találja helyét sehol. Ez az érzés él és munkálkodik tudat alatt benne. Ez fordítja szembe a természettel, melyben hovatovább ellenséget lát. És megindul a nagy "pokol-járás" minél mélyebbre, ismeretlenebb tárnákat bontani ki, és "a mélység még szűk bányatorka hangtölcsérére át küldte a sikolyt föl a hideg-rideg óriás terembe, melynek csillárjai a csillagok." /Illyés Gyula/

Es ez a mélység mind veszélyesebb lett. Még oly nagy költő-
egyeniségek, mint Vörösmarty sem tudtak visszatérni. Tébolyda
és kocsmaszta! vágta ketté a visszatalálás gordiusi csomóját.
Vörösmartynak épp az lett a sorsa, mint a modern zene egyik
nagy inspirálójának, Musszorgszkijnak, és

Bukdácsol a billentyűn tompa bűben
az édes elmebeteg, írva Schumann
s mert nem lehet már jobban sirnia,
száján kacag a schizophrénia. /Kosztolányi/

És ennek az orületnek a határán táncol Zaratustra. Ha a művész
nem tud a legmagasabb fokon koncentrálni, a széteső formák és
tartalom utvesztőjében menthetetlenül elbukik.

Ha ábrázolni akarnánk, a klasszicizmust egy körrel jelölhetnénk,
amely lassan nyílik lefelé egy parabola-alakban. A klassziciz-
mus zárt tökéletes, megismételhetetlen egyensúlyával. A klasz-
szicizmusra, a magyarra éppúgy, mint a külföldre egyaránt áll
az a meghatározás, amit Bartók írt Wagnerrel: "... annyira tö-
kéletesen oldotta meg feladatát teljes egészében és minden rész-
letében, hogy őt már szinte csak szolgálilag utánozni lehetett,
de tőle továbbfejlesztésre ösztönzést kapni alig. Márpedig min-
denféle utánzás - természetlen, holt dolog." Mintha Arany János-
nak a magyar költészet fejlődésében elfoglalt helyéről írt vol-
na. És az erigonjainak tömege igazolja ezt Szász Károlytól Szé-
boloska Mihályig. Ez volt az, ami szembefordította az újat áhi-
tó nemzedéknek Arany János költészetével. Ezzel szemben, akik a
parabolán megindultak lefelé, ha kisebb tehetségek voltak is,
nagyobb hatással lehettek a művészet fejlődésére. Gondolok itt
Vajda Jánosra, vagy Liszt Ferencre, akirol szintén Bartók jel-
lemzését kell idéznünk: "Liszt ellenben annyi újszerű lehetősé-
get pendített meg műveiben, anélkül, hogy ezeket saját maga a
végsőkig kimerítette volna, hogy hasonlíthatatlanul nagyobb ösz-
tönzést kaphattunk tőle, mint Wagnertól."

A felvető problémák, a mind lejjebb haladó parabola elől me-
nekülni más ut is kínálkozott. A problémákat szépen félretenni,
s ezt a modern formák öncélú kultuszával helyettesíteni. Ezt
az utat futotta be Richard Strauss, vagy hosszabb becsületet
vivódás után ide fulladt Stravinskij is. De ebből már nincs
kiút. Bármennyire is akarja feloldani Strauss ezt a bonyolult
formalizmust, mihelyt kilép ebből a pózból, menthetetlenül
elvész a banalitásban. Zarathustra, amikor felébred - bécsi
valcert kezd táncolni.

Bartók volt az, aki végigjárta ezt az utat, és lejutva a legmé-
lyebbre fel tudott emelkedni a III. Zongoraverseny klasszici-
tásaig, mellyel sikerült a többi művészeteket megelőznie.

II.

Aki dudás akar lenni,
Pokolra kell annak menni.

A végső feloldódáshoz a poklon keresztül vezetett az ut.

"Az emberélet utjának felén,
Egy sötétlő erdőbe jutottam"

Ezzel indult el Dante a pokolba, és ha Bartóknak egy, 30 éves korában írt kórusát lefordítanánk olaszra, a két szöveg egybeesne. De ő nem "hagyott fel minden reménnyel", mint kortársainak nagyrésze. "Borzasztó elbeszélni, mi van ott" - írja Dante. Bartók elmondta azt, és "hogyan szépen kimondja a rettenetet, azaz föl is oldja". /Illyés Gyula/ A Kétzongorás szonáta, vagy a Zene regressziós zenéje az elianszós természetet idézi, az ősember félelmét az őt üldöző természettől, melyben védtelenül áll.

Ennek a zenének a költészetben Juhász Ferenc adott hangot. Elég ha a virágok hatalmának hiánikus zárórészére gondolunk:

Csak azt tudom, hogy ember vagyok, hináros ásztönök
forró őm-mocsarából kikelt, halandó és örök,
emberré-érdemesült sejt, lángban megtisztult tudat,
tudom, világ a dolgaid, s elrendezem a dolgomat,
ahogy kell, bátran és ahogy neked kell világ,
ti ezt már-ugysem értitek, Nefelegjések és Ibolyák.
Ti azt már-ugysem értitek, hogy amit én nyitok,
az a virág beszélni tud és szebb, mint a holdas Nárciszok,
s szára föl az ürbe nő, a jövő-időnek illatozik,
porzóira száll az üstökös-idő, szírom-dongája nem hervadozik,
hogy bennem az első-tapadásig visszafáj az egyre tisztuló
láncolat,
hordok magamban pikkelyeket, sárkány-taréjakat, kopoltyukat,
uszonyokat,
tollakat, csillag-ködöket, tengert, növényt, tüzet, vasat, meszet,
ó, ezt ti holdben remegő virágok-ugysem értitek!
Nem érted Rezeda, Zsoltina, pedig nálam te élsz tovább
Jajrozsza, Vizililiom, Nárcisz és Szarkaláb.

A különbség csak a formában van. A virágok hatalma széteső szerkezetű; egyszerű képek, meghatározások laza lánc, a Zene pedig szakemberek véleménye szerint is Beethoven óta a legkoncentráltabb zene. Hogy jutott ide? A klasszicizmus vizsgálata, felhasználása segítségével. A formák szétesésével a legmélyebbre jutó művészetnek szüksége volt valamilyen egyensúlyra, valamilyen normára, amelyekbe kapaszkodva feljuthat ezekből a mélységekből. Rendszerre volt szükség a rendszertelenségben, mint ahogy az emberségre az embertelenségben.

A juhász-ferenci költészetnek szerintem legértékesebb darabjai a kisebb terjedelmű versek, melyekben a legjobban sikerült ez a koncentráció. /Bár azonnal meg kell jegyeznünk, hogy ez fordítva nem áll. Nem minden kisebb verse jelent irodalmi értéket, emlékeztetek itt elsősorban a szeptemberi Új Hangban megjelenetekre. / A Szivárványszínű cethal, vagy a Csend virágai legjobb versei közé tartoznak. Az előbbi balladairódmunk egyszerű hagyományainak felhasználásával mondja el új mondanivalóját. Érdekes analógia, hogy Bartók is pályája elején a népballadai formát használta fel a Kékszakállu herceg vára című operájának a megírásában.

De a legtöbb költeményében tudat alatti reminiscenciaként ütközik ki a fiatalkori nagy Arany-álom. Sőt nemcsak Juhász Ferencnél találkozzunk ezzel. Pl. ezt írhatjuk, bár nem ilyen nagy mértékben Benjamin László új kötetében. Az egyetlen életben is. Tehát nem egy egyszerű, véletlen szettel állunk szemben. Tövednénk azonban, ha Arany-epigonizmust keresnénk a modern költészetben.

Amilyen távol van Bartók a Mozart vagy Bach epigonizmustól, olyan távol vannak ettől költőink. A szellemét, a lényegét, az egyensúlyt tanulják meg tőlük, ezt próbálják beépíteni művésztükbe több-kevesebb sikerrel. Bartók a III. Zongraversennyel egy új klasszikus korszakot nyithatott volna meg és csak halála okozta, hogy ez életművének lezárásává vált. Radnóti a klasszikus formához való, szinte már tulzónak érződő ragaszkodásával tudta csak utolsó verseit számunkra megmenteni. Ez a forma adta meg az erőt a "földrerogyott" szenvedés versbeöntéséhez. Juhász Ferenc egyelőre még az utat keresi a különböző formák között.

III.

"Nem iszunk többé szüknyaku pohárból,
de iszunk tiszta forrásból."

Nézzük meg még azt a kérdést, hogy a klasszicizmus inspiráló hatása milyen összefüggésben van a népiesség elemeivel.

Mint láttuk, a költészet esetében nálunk népiesség és klasszicizmus egybeesett. Zenetörténetünknek hiányzott ez a korszaka. És talán épp ezért, mert nem volt nemzeti klasszicizmusunk, vált szükségessé a népi elem felkutatása és felhasználása. Bartók és Kodály országjárása jóval megelőzte a népiesek mozgalmát, attól függetlenül, annak példát adva jött létre; nem a kordivat hatására, hanem művészeti szükségszerűségből. És Kodály ismert "hagyományt pótló" elve épp ennek az elmaradt korszaknak az utólagos újraalkotását hirdeti.

Itt jutottunk el a másik, talán lényegesebb segítőerőhöz, amely kiegészítette a modern művészetet a "pokolból". Összetalálkozás a neppel, az elvesztett kapcsolatok újrafeltalálása. A nagyváros zajos rohanásából, erkölceiből kiábrándulva /pl. a Csodálatos mandarin/ a természettel mint ellenséggel szembekerülve a magára maradt művész összetalálkozott a nép erőteljes erejével. De a nép megismerése, beletartozása újra egy nagy közösségbe, kibékíti a természettel is. A hosszú harc vajudása, melyet legjobban Juhász Ferenc hasonlatával fejezhetnénk ki

És én már úgy érzem magam,
mint anya, a boldogtalan,
hisz szülni régen joga van:
magzatának már foga van!

De nem jön meg a fájdalom
és fuldoklik és nyög nagyon,
s benne szakállt eresztye nő
homlokáig a csecsemő.

meghozta a nagy feloldó békét. A természet tiszta forrása megnyílt, bár a Kantata profana csak megindítója egy új korszaknak és nem klasszikus betetőzése. Mert a korszak problémái is tovább bonyolodnak és a szüknyaku pohár még sokáig kísért, a végső feloldódásig.

A juhász-ferenci költészet épp úgy válságköltészet, mint Bartók zenéje, csak a gyökerei mások. De a feloldódásnak, az egyensúly megtalálásának útjai úgy látszik találkoznak. Juhász Ferenc egyik legtisztább verse a Csend éneke. És ez a vers épp a Canta-

ta profánával való összetalálkozásából született. Elég, ha az utolsó versszak természetbe-bőklő hangját hallgatjuk, melyet körülölel az o pokoljárásának versekbe öntött vetülete:

"Egy szarvast hallottam énekelni vándoroljunk arra a tájra
Ott csöndből vannak a levelek a némaság fái felszöknek sudarra
Ott piros medarak virágznak odöng a szelidség oz-sutája
Kihajt szivadból a szívem holdfényben nyit a csönd virága

De még a filologus is meggyőződhet erről, ha előveszi a Szarvas-éneket, melynek programjával o maga írta fel a Cantata Profanat. Ezen tulmenőleg mindkét versben van egy epizódmotivum, mely meg-egyezik egymással:

Csend virágai : "Nyálkás zöld szem vagyok..."

Szarvas-ének : "mert én már két ikrás, zöld szem vagyok"

De Juhász Ferenc számára a tiszta forrás nem a természet csöndjében van, kiszakadása éppen elszakadás a falusi élettől, ahol az apja emlékéből a halál kísérti. Ő a "kő-világba" fut, hol

"ko-erdő szarvasa füst-ködök, villany-hálózatok, vegyi fények,
vas hidak, villamosok habzsolják föl a véred,
rajtad naponta száz sebet ütnek, te sose ütsz vissza."

És itt kezdi újabb vívódásait.

Bartók számára is hátra volt az utolsó megpróbáltatás. Sokan hangoztatják, hogy Bartók zenéje nem magyar; ha a külföld rajong érte, ám tessék, odaadjuk neki. Fáj meghallani ezt, szinte szentségtörés leírni / de hisz ő tanított erre is / de kell, hogy szembenézhesünk vele. Sokan Kodálllyal állítják szembe, mint akit meg lehet érte, de ugyanakkor őt sem hallgatják. Szerencsére ez nem általános jelenség, és egyetemünkön csak elvétve találkozzunk ilyen hangokkal. Kell-e szenvedélyesebb vallomás a magyarság mellett, mint zseniális bucsuzója, a VI. vonósnégves, vagy a már emigrációban írt Concerto IV. tétela?

Ebben a tévutakon járó elképzelésben részes volt az annyit hangoztatott, szinte már tudatalatti reflex-igazsággá vált sztálini tétel a tartalom és forma viszonyáról. / Mészáros István, Új Hang, szeptemberi szám. / Ha ezt következetesen alkalmazzuk, akkor a Magyar Tánccokat író Brahms magyar zeneszerzővé, a Román Tánccokat író Bartók románná válna. Vagy akkor a Zenére is ráfoghatjuk, hogy nem magyar. Szögezzük már le végérvényesen, hogy a népiesség, a "nemzeti forma" nem műfaji, prozódiai kérdés, hanem írói habitus. Amikor Bartók a Román Tánccokat írja, éppúgy a magyar ember szemével nézi, értékeli azt, mint Brahms a németéval. A népiesség nem a népdalok vagy a népköltészet utánzását jelenti, hanem a kontaktust a magyar nép közösségével, mindenkori érzésvilágával, és annak hangot adni, behelyezve az egyetemes emberi problémákba. Ezen belül rengeteg, egymással egyenértékű variáció lehetséges.

Bartók a "nagyvilág" problémáiból indul ki, és a vizsgálat során ad azoknak magyar perspektívát. Kodály a magyar problémák vizsgálatából jut el az egyetemes emberi távlatokig.

Bartók ezért kényszerült az emigrációba. Az "álmos magyarság" újra elvesztette távlatait a "nagyvilág"-ban. Utcai verklik nyikorogják az irredenta dalokat, "Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország, szép, akár a nagyvilág", akkor, amikor már nem

ismerik a nagyvilágot. A szellemi provincializmusból már-már kivergődő ország most már belebukik a politikai provincializmusba is. Hiába hirdették a kor legjobbjai a józsefattilai jelszót: "És ne legyünk mi német gyarmat". Az ország rohamléptekkel indult meg ezen az úton.

Hogyan harcolhatott volna tovább itthon Bartók, amikor a perspektívátlan "magyar ugar" tábornalanságra ítélte. "A magyarok seregtelen vezérévé" /Illyés Gyula/ vált, mint előtt és utána sokan mások. Hogyan is dolgozhatott volna itthon, amikor leereszkedtek a függönyök és nem lehetett tovább figyelemmel kísérni a nagyvilág változását. De megmaradt külföldön is a magyarság rajongó szeretőjének, - az igazi magyarságának. Ezt üzent a Concerto negyedik tételében. A könnyű, álmagyarkodó dallamot elutasítja, mint egy tüzet okádó sárkány, majd megnevesítve, kizisztítva hirdeti: Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország.

Tavaly ünnepeltük Bartók halálának tizedik évfordulóját. Azóta rohamosan nő rajongóinak száma. De ennek csak kisebbik oka az a pozitív értelemben vett propaganda, amelyet kifejtettek mellette. Ekkor kezdtünk felhagyni azzal az öntetszelgő, önisméző, de valójában provinciális habitussal. Mert ha ő növeszt bennünket azzal, "hogy mint egyenlőkkel beszélj velünk" /Illyés Gyula/, nekünk is akarni kell felemelkedni olyan perspektivikus magasságba, melyre a Bartók-emigráció óta talán csak most kezd nyílni lehetőség. Mert sohasem láthatjuk meg Magyarországon igazi szépségét, ha nem látjuk a hibákat, amelyeket jóvá kell tenni; és mindaddig csak "verklifutások" üres frázisával hirdethetjük, de nem az igazi zenével, és mindaddig nem érthetjük meg teljesen az "agresszív nagy zenészt", míg fel nem adjuk ezt az öntetszelgő Narcissus-pózuunkat, és ne csak azért nézzünk a nagy folyóba, hogy önmagunkat csodálhassuk.

Dobszay László:

Gondolatok a Liszt-verseny után

Végre színesebb élet pezsdült meg a Zeneakadémia nagytermében is. A kedves - valljuk meg: kicsit megható - "bábeli zürzavar" a folyosókon és a büfé előtt, angol, orosz, francia, spanyol, cseh, német szavak röpködése egy eddig ismeretlen lélekört áraztettek meg velünk. Eddig szomorúan olvastunk a salzburgi Mozart-ünnep, a Sibelius-fesztivál idegenforgalmáról, most egy kicsit - igaz, meg csak nagyon kicsit - mi is belekóstolhattunk a külföldön zajló művészi forgalomba.

Sokan mesélhetnének, mit jelentett ez a két hét látókörük tágulásában. Reméljük, ez a két hét csak kezdet volt. Talán a futballnál kevésbé jövedelmező magyar művészet is kiépítheti lassanként azokat a hajszálereket, melyek nélkül feltartóztatlanul kiszakad a világművészet vérkeringéséből és visszasüllyed a századforduló provincializmusába.

x x x

Ez a látókör-tágulás volt a Liszt-verseny első és legfontosabb pozitívuma. Az eredmény? Az már másodrendű, jóval jelentéktlenebb kérdés. Több mint félszáz művészből leválasztani a viszonylag gyengébb harmadikat vagy akár negyvenet - ez reális, megoldható munka. De a további? A hat-nyolctól kiemelni a legjobbat? Hiszen az már nem a jobb - nem jobb, hanem az ilyen-olyan felfogások kérdése volt! A közönség az első hét döntését azért várta, mert kíváncsi volt, vajon egyezik-e a zsűri döntése saját véleményével. /Ennek jele a Losonczy-Ugy is, melynek pénteki - kissé botrányszaga - viharának hullámai még a hétfoi díjkiosztásra is becsaptak - igaz, hogy kulturáltabb és európai formában./

De a végső döntést már mindenki csak sport-kíváncsiságból várta. Bárki győzhetett volna. És egyformán megrémült lett volna a győzelem. Nem azért nem volt a végén zugolódás, mert Vlaszenko mindenki jobbnak tartotta Bermannál, hanem mert nyilvánvaló volt a rangsorolásnak végeredményben illuzorikus volta.

Sokak szerint elhibázott dolog zenei versenyeket rendezni; - és lehet, hogy ezeknek van igazuk. De ha szemítésbe vesszük ezek, hogy a verseny nélkül valószínűleg nem hallhattuk volna Vlaszenko, Liu-Shi-Kun, Berman, Patit, Clidat játékát, talán megbocsátják még a zene sporttá alacsonyítását is.

X X X

A provincializmusba való süllyedésnek egyik eredménye a verseny meglehetősen egyenletes színvonala is. A szovjet művészek döntobeli helye egy percig sem volt vitás. A Szovjetunió hivatalos hazai válogatás után, hónapokig tartó szinte "edzőtáborban" készítette elő küldötteit. Másutt arról tudommal nem is álmodhattak a zongoristák. Általában a nevezés nem állami, hanem magán alapon történt. Ugy látszik Magyarország tekintélye még nem áll olyan fokon, hogy a világnak minden részéről megtiszteltetésnek vagyik a legjobbak versenyeinke való részvétel. /Ennek persze pénzügyi okai is lehetnek./

Ha végignézzünk a Bartók-fesztivál külföldi résztvevőinek névsorán, örömmel látunk néhány jó nevet a műsorokban - különösen a külföldön élő magyarok, akik bizonyára szívesen "rucemnek" hazá egy Liszt-fesztiválra - de a legjobb neveket a nagy nemzetközi zenei tekintélyeket sehol sem találjuk. Ugy látszik, Herbert von Karajan vagy a londoni szimfonikusok szereplése számunkra elérhetetlen. Vagy megőrjűk, hogy nem lesz olyan szokatlan és randkivüli valami egy Mahler-koncert, mint tavasszal volt; egy Mainardi-est, amit hatodikára várunk?

X X X

A "bibeli nyelvezettel" kezdtem. Bizony elég tehetetlenül és gyámoltalanul álltunk ebben a szürkeárnyban. Ide kívánczik egy ismerősem előszólása:

Villamoson utazott a napokban. Felszállt egy külföldi ember, akinek némi egyszerű közlekedési problémái voltak. És nem akadt a zsúfolt villamosban egy ember, aki akár németben, akár angolban, vagy franciában ilyen elemi beszédkézséssel rendelkezett volna.

Állítólag a 30-as években a rendőrök nagy része legalább egy külföldi nyelven beszélt. "Felnőttek" szerint a külföldi ember nyugodtan megszólíthatta magát a pesti utcák tömegének többségét. Igaz-e, nem, nem tudom. Mindenesetre ma mintha céltalanul tartanánk a nyelvtanulást. Ez lenne a fejlődés útja?

X X X

Sok "botyázó" számára szomorú volt látni a bejutást megakadályozó rendorkordont a döntő estélyén. De egy kicsit vidámító is volt: lám, már nem csak a Népstadionban kell gátat vetni az érdeklődés sodrának.

Annál lehangolóbb volt a versenyen - általában a hangversenyekkel, muzeumokkal szemben - teljes érdektelenség az egyetemi hallgatók részéről. Hát valóban ide jutottunk? Valóban le kell arról az álomról mondanunk, hogy az egyetemen egy ország szellemi krémje nevelődik, aki dobogó szívvvel, tágra nyílt szemmel keresi a szépet, az igazat, a jót? Ugy látszik, el kell temetnünk ezt az elképzelést. Ugy látszik, csak Haszontalan Tudományokat Diákfejekbe Gyömöszölő KTSz szellemi segédmunkásai tenyésződnek az egyetemen, akiknek érdeklődési köre a vízseán, ösztöndíjon túl csak a Népsportig, szombatesti kabaréig, moziig és a másik nemig terjed.

Kőhegyi Mihály:

Ismeretlen Móra-levél

Ha Móra életéről szólok, eddig megjelent ismertetéseket, értékeléseket felejtjük, úgy tűnik, hogy Móra csakugy mál-lékesen volt könyvtáros. Pedig nem így van. Móra Ferenc könyvtáros volt még a XX. század fogalmai szerint is könyvtáros. Eddig ilyenirányú tevékenységét mindössze Bódy Pál méltatta röviden, de hitelesen, dokumentumokkal bizonyítva.

A nemrégiben megtalált három Móra levél közül az egyik rendkívül érdekes fényt vet Móra felfogására a könyvtárakat illetően. Ezért - s hogy a tudományos kutatások számára hozzáférhetővé tegyem - a levelet teljes terjedelmében itt közlöm.

1917. aug. 26.

Nagyságos Uram!

Egy jobb módú szegedi családból való urilány, Fischof

Agota kisasszony a ki évek óta látogatója a könyvtárnak, s munkánkat látva megszerette a foglalkozásunkat, végre maga is kedvet kapott hozzá. Többre akarja azonban vinni az amatőrkedésnél, szeretne szakemberü kiképzést nyerni, s e tekintetben tolem kért tanácsot. Odaadtam neki Nagyságos Uram nagyérdéku cikkeit a könyvtári problémákról s ezek adták neki azt az eszmét, hogy könyvtárosságot tanulni kimenjen Németországba. Gondolom a háboru alatt ez kissé nehazen kivihető vállalkozás, s azt a tanácsot adtam neki, szerezzon előbb itthon némi gyakorlati jártasságot akár itt nálunk, akár valamelyik fővárosi könyvtárnál, ha ugyan van mód a bejárásra, s azután vétesse föl /sic/ magát Németország-i tanfolyamra, miután idoközben leteszi az érettságit is. /néhány éve végezte a felsőbb leányiskolát s bár igen intelligens nő, az ott szerzett tudománnyal nem sokra mehetne./ Most arra kért

engem, kérdezném meg Nagyságos Uramat méltóztatik-e helyeselni ezt a németországi tervet, s az esetben ha ez kivihető a háború alatt, milyen intézetet méltóztatik a célra ajánlani? Vagy jobbnak méltóztatik-e vélni, ha előbb megtanulja itt a könyvtártudomány elemeit, s ezen a fundamentumon épít tovább. Megjegyzem, hogy fiatal lányról van szó, aki idővel is rendelkezik, anyagiakkal is egy jómódú téglagyáros lánya lévén.

Könyvtárosi dolgok iránt a laikus közönség részéről oly ritka az őszinte érdeklődés, hogy kötelességemnek tartottam száz gondom közt is teljesíteni a kérését, s az ő külön könyvtári problémáját Nagyságos Uram elé terjeszteni, mint legilletékesebb fórum elé. - Szabad legyen egyúttal a Szinnyei számára ide mellékelnem lapom a "Szegedi Napló" egyik munkatársának biográfiai adatait; a főljegyzés valahogy kimaradt azok közül a miket a múlt évben Szalay főkaptány ur vett át tőlem Nagyságos Uram számára, a kinek vagyok a legmélyebb tisztelettel aláíratos szolgálja

Móra Ferenc"

A levél 1917. aug. 26-án kelt. Tudjuk, hogy elődje író-társa és legjobb barátainak egyike Tömörkény István 1917. április 27-én halt meg. A szabályzatok értelmében Móra vette át az igazgatói teendőket ideiglenesen. A gyász és fájdalom ugylátzik annyira megviselte, hogy csak egy hónap múlva gondolt az igazgatói állás megpályázására. 1917. júl. 15-én azután a könyvtárbizottság a Szegedi Somogyi

Könyvtár és Városi Múzeum igazgatójává nevezi ki. Mint ilyen intézkedik alig egy hónap múlva Fischhof Ágota ügyében.

Ifj. Kozocsa Sándor segítségével sikerült kiderítenem, hogy a levél Gulyás Pálhoz íródott, s azután Kozocsa Sándorhoz került. /A levél jelenleg László Gyula tulajdonában van, közlésre való átengedésért e helyen is köszönetet mondok./ Kozocsa Sándorral való beszélgetés során kiderült, hogy Gulyás már nem emlékszik Fischhof Ágota személyére. Valószínű, hogy férjhez ment s mint annyi könyvtárosnak készülő nő otthagyta a könyvtártudományt, s derék családjává lett.

A levélben szereplő Szinnyei az első pillanatra is világos, csak a Magyar Írók szerzője lehet. A kiadást és gyűjtést Gulyás Pál folytatta és az ő gondozásában láttak napvilágot a további kötetek. Nem sikerült kinyomozni hoszsú utánjárással, még Móra élő barátainak megkérdezésével sem, hogy ki lehetett a Szegedi Napló levélben említett munkatársa.

Azt hiszem, nem kell bizonygatnom a levél elolvasása után, hogy Móra Ferenc könyvtáros volt, még-hozzá nem is akármilyen. Az egyetemen tanuló fiataloknak úgy érzem - két tanulság marad meg a levél elolvasása után: Fel kellene már végre dolgozni Móra Ferencnek, ennek az egyetemes érdeklődésű embernek, igazán nagy tudósnak és írónak könyvtártudományi vonatkozásait, a másik pedig megtanulni úgy szeretni a könyvtári hivatást, ahogyan azt Móra szerette.

"Strukturakutatás" a régészetben

1.

Minden tudománynak egyik pontos feladata, hogy időnként vizsgálat alá vegye saját módszereit s igyekezzék bizonyos iskolák és irányzatok helytelen módszertani tételeivel szemben állást foglalni. Ebben a dolgozatban az utolsó három évtized német régészetének egyik újított irányát, a "strukturakutatás" vagy "struktúraanalízis" iskoláját szeretném ismertetni, és állást kívánok foglalni alapvető elvi megállapításaival kapcsolatban. Bár a magyar régészetre ez az iskola egyáltalán nem gyakorolt hatást, mégis érdemes behatóbban foglalkozni vele, mivel világos képet ad tisztán elméleti kérdések síkjára tévedő kutatás hibáiról. Természetesen nem törekedhetem a strukturakutatás egész irodalmának és problémakörének átfogó ismertetésére, csak az alapvető munkákkal és a legfőbb kérdésekkel kívánok foglalkozni, elsősorban a görög művészettörténet szempontjából.

A "strukturakutatók" alaphipotézise, hogy minden művészet valamely egységes, minden műalkotásban és tárgyban közösen kimutatható "strukturatörvénnyel" rendelkezik, s egy-egy művészet lényeges vonásait éppen az a néhány szóval megfogalmazható "strukturatörvény" tárja legvilágosabban eléünk. Az alapelveket az iskola egyik mai vezéreképviselője, Fr. Matz fogalmazta meg legrészletesebben, görög művészettörténetének 1950-ban megjelent első kötetében. /1/ Egy-egy művészet minden egyes alkotása azonos strukturát rejt magában, amely valamilyen "strukturális formatörvényben" fejezhető ki. A "struktúra" maga a műalkotás "belső formája", "téralkotási módja", a műalkotás és a tér viszonya. Az egységes strukturának s az egyes művészetek belső egységének alapja pedig: minden művészet valamely "egységes faji jelleg" megnyilvánulása, s a művészt a faj strukturatörvénye minden egyéni alakítási szabadsága ellenére megköti. Éppen ezen a ponton döbbenünk rá arra, hogy a kor ideologizmusa hová juttatta el a "strukturakutatás" követőit: az iskola a fajelmélet egyik legszélsőségebb képviselője - ma is.

A struktúra-kutatás megteremtése a német klasszika-archaeológus, G. von Kaschnitz-Weinberg nevéhez fűződik. Kaschnitz-Weinberg már 1926-ban a "struktúra" kérdéseit kutatta az etruszk, görög és római művészetben, bizonyos fokig már akkor a fajelmélet alapján. /2/ Mellette a 30-as és a 40-es években V. Müller volt az iskola egyik fő képviselője /3/, míg a legutóbbi időkben Fr. Matz lett Kaschnitz-Weinberg mellett az irány vezéreképviselője. /4/ Görög művészettörténetének 1950-ben megjelent első kötete a strukturakutatás eddigi legnagyobb szabású próbálkozása. De nemcsak az ókori régészetben szerzett magának követőket az irányzat. Az aegai kultúra, valamint a görög és itáliai őstörténet kutatását éppúgy nem kerülték el a strukturakutatás szempontjai, mint az újabb művészettörténet egyes területeit. Úsrégészeti vonatkozásban B. Schweitzer is indokoltnak tartja a módszert /5/, míg az újabb művészettörténeti kutatásban H. Sedlmayr az iskola legfőbb híve. /6/

Természetesen ellenfelekben és kifogásokban sincs hiány már a 30-as évek óta. R. Bianchi-Bandinelli szerint a strukturakutatás nem tudja megérteni a műalkotást magát, mert természete szerint az el-

vont fogalmak világába zárkózik, másrészt pedig nem számol az egyes művek különbözőségével. /7/ Hasonlóképpen nyilatkozik H.Jantzen. /8/ A görög-római művészet kutatására alkalmatlannak minősíti a módszert B.Schweitzer is. /9/ Eless kritikát fejt ki az iskolával szemben Matz görög művészettörténetéről adott bírálatában G.Lippold, aki nem fogadja el a művészetek egységéről vallott tételt, tagadja a faji tényezőket mindent felülmúló jelentőségét, s kétségbevonja az egész módszer értékét. /10/ Östörténeti vonatkozásban elvetően nyilatkoztak legutóbb F.Altheim, valamint A.Boethius is. /11/ Az irányzat mai helyzetéről, problémáiról, hibáiról és eredményeiről összefoglaló ismertetés Matz görög művészettörténetének bevezetését leszámítva nincsen.

2.

Amint már a bevezetésben kiemelttem, a strukturakutatás alaptétele, hogy minden művészet egységes, az egységet pedig a műalkotások közös "belső formája", az illető művészet "strukturális formatörvénye" jelenti. Mielőtt a művészetek és strukturájuk "egységének" kérdését behatóbb vizsgálat alá vennénk, nem árt közelebbről szemügyre vennünk, mit értenek a strukturakutatók a "struktúra" fogalmán. Tudniillik az irányzat első alapproblémája éppen abban a tényben rejlik, hogy fogalomapparátusa bizonytalan, nem tudja pontosan meghatározni, mit is ért valójában "strukturán".

Fr.Matz struktúra-fogalmából indulok ki, mint az iskola legutolsó és legrészletesebb elvi alapvetéséből. /12/ A műalkotás formai elemét Matz két összetevőre bontja fel, elválasztva egymástól a "stilusformát" és a "formastruktúrát", azaz a külső és belső formát. A különbséget a következőképpen fogalmazza meg: a stiluskritériumok az érzékelhető jelenségekből közvetlenül levezethetők, míg a struktúra alapjai "mélyebb és távolabbi", "nehezen megragadható" rétegben fekszenek. A stilusforma-elemzés az érzékelhető jelenséget magát akarja megragadni, míg a strukturakutatás a jelenség belső relációját vizsgálja. Hasonlóképpen különbözteti meg Sedlmayr is a "stilusanalizist" a "struktúra-analizistól." /13/

Mindez meg nem a strukturakutatás sajátos elve. A műalkotás külső és belső formájának szétválasztását elvégzik többek között G.Rodenwaldt, vagy Fr.Altheim, akik a különbséget lényegében Matzhoz hasonló módon fogják meg. /14/ A struktúra, a belső forma fogalmát Matz azonban tovább is elemzi. Mindenekelőtt meghatározza a struktúra mibenlétét a képzőművészet egyes területeit illetően. A szobrászati struktúra szerinte a test és az organizmus viszonya, a kép esetében alak és tér viszonyáról van szó, az épületnél az épülettest és a belső terelem viszonya jelenti a belső formát, míg az iparművészeti alkotásnál a célforma-funkció és a diszforma kapcsolata. A következő lépéssel Matz meg akarja ragadni az egyes strukturák közös elemét. A szobor, a kép, az épület és a diszített eszköz esetében szerinte egyaránt egy "dologilag és érzékelhetően megfogható konkrét formajelenség" /test, alak, test-tér-komplexum, diszforma/ lép kapcsolatba egy "általános értékkel, amely a látható és elvont világ határán áll" /organizmus, képter, építészeti "Existenzraum", funkció/. Mármint, Matz szerint mindezekben a viszonyokban egységesen "téri érték" található, s itt teszi meg az utolsó lépést: a struktúra szerinte végső fokoz a műalkotás téralakításának módjával, a mű és a tér viszonyával azonos.

Az alapjaiban ugyan nem egészen vitathatatlan praemissákból kiinduló, de különben logikus gondolatmenet ezen az utolsó ponton bizonytalan. Kétségtelen, hogy a szobrászati organizmus, a síkművészet és az építészet tere, az iparművészeti tárgy funkcionálisan megszabott formája, főleg az első három esetben nyilvánvalóan, tér-tartalommal is rendelkezik. De: a test, a képbeli alak, az épület vagy a diszforma viszonya ezekhez az elemekhez több, mint "a térhez való viszony". A térelemhez való viszony, vagyis a téralakítás módja itt csak az egyik viszony-alkotó tényező. Matz maga is érzi, hogy gondolatmenet ezen a ponton nem meggyőző, s a hiányon a tér-fogalom meglehetősen homályos átértékelésével akar segíteni: a teret szerinte nemcsak fizikai-kozmikus értelemben, nemcsak mint jelenséget kell felfognunk, hanem mint a fizikai-kozmikus jelenségen túllépő valamit, a jelenségek "érzékkelhető módon való közvetítőjét".

Az iskola alapvető fikciója, a "struktúra" tehát meglehetősen bizonytalan principium. És szükségszerűleg bizonytalan eredményekre vezet az a kutatás, amely ezt a világosan megnevezett tényezőt teljes biztonsággal akarja megragadni a műalkotásban.

3.

Már az alapfogalom bizonytalansága miatt is kétes és esetleges értékű lesz minden "strukturális formatörvény", amely az egyes művészetek lényegét egy-két szóval akarja kifejezni. Mielőtt az ilyen egy-egy érvényű "formatörvények" felállításának jogosultságát magát elemezném, be szeretnék mutatni néhány ilyen "formatörvényt". Kaschnitz-Weinberg a görög és az etruszk művészet között fennálló különbséget így határozza meg, hogy a görög művészetre az "organizmus" uralma jellemző, az etruszkra a "kubizmus". /15/ V. Müller a krétai művészet jellemzőjét szintén a "kubizmusban" találja meg. /16/ Matz mindent a "statika" és a "tektonizmus" ellentétével akar magyarázni. A minósi művészet alapján "statikus" tértörvényt követ, bár bizonyos tektonikus vonásai is vannak, ezek azonban csak "másodlagos" és "destruktív" jellegűek. /17/ Az ókori Kelet művészetére szintén a statika jellemző, a tektonizmus teljesen idegen. /18/ Ezzel szemben a geometrikus kor görögsége a tektonizmust érvényesíti, mint északi hazájából magával hozott formaprincipiumot. /19/ A koraarchaikus görög művészet /8. század vége - 6. század eleje/ a geometrikus kor tektonikus hagyományait olaszítja össze a Keletről átvett s az újjáéledő mediterrán lakosság által új életre keltett statikus elemekkel, s így jön létre a kor "tektonikusan módosított statikus tértörvénye". /20/ A kor vázafestészetén például a statikus erők jelenlétéről tanuskodik az alakok összetett felépítése /profil fej és alsótest, előlnézetben ábrázolt vállak, törzs s szem/, ami nem más, mint a térbeli jelenségek egyiptomi minták nyomán történő belekényszerítése a kétdimenziós síkba, a harmadik dimenzió valószínű és látszólagos megjelenítésének kizárásával, viszont a tektonikus erők érvényesülnek a kompozíciók feszült erőjátékában. /21/ Így ez a szkéma mennyire erőltetett, az rögtön kitűnik, ha meggondoljuk, hogy az alakok "statikus" összetett felépítése nem az orientális kor műve s még kevésbé az egyiptomi "statika" hatása: már a geometrikus kor művészetében ez az alakításmód érvényesül, mint a "legnagyobb felületek törvénye". /22/ Az archaikus művészet virágkorában 6. század közepe/ Matz szerint a statikus és tektonikus elemek erőviszonyainak kiegyensúlyozott helyzete áll be, míg a későarchaikus művé-

szet /6.század vége/ a tektonizmusból kifejlődött dinamikus összetevőt juttatja előterbe. /23/

Hogy mennyit érnek ezek a meghatározások egy-egy nép, egy-egy kor művészetének lényeges vonásairól, jól mutatja a következő tény. Matz egyik fő megállapítása, hogy a tektonikus geometrikus művészet-
tel szemben a daidalikus szobrászatban a statikus tértörvény uralkodik, még egészen csekély tektonikus módosítással. /24/ Viszont Matz könyvét egyébként meglepően magasra értékelő bírálatában K.Scheffeld a tektonizmust éppen a daidalikus művészet döntő sajátosságának tartja. /25/ Amint tehát a tektonizmussal mint "formatörvénnyel" nemigen tudunk mit kezdeni, nem világít rá egy-egy művészet lényegére "statikája" sem. Matz szerint a geometrikus művészetből mindennemű statika hiányzik /26/, amivel szemben feltétlenül joggal jegyzi meg Lippold, hogy bizonyos belső statika nélkül bárminemű szobrászati alkotás elképzelhetetlen. /27/ A strukturakutatás egyébként itt sem dolgozik tiszta fogalmakkal. Kaschnitz-Weinbergnél minden művészet vagy organikus, vagy kubisztikus, Matznál tektonikus vagy statikus tértörvényt követ. De sehol sem kapjuk meg a kubizmus, organizmus, tektonizmus, statika pontos meghatározását.

De még akkor sem lehetne egy adott művészet lényeges vonásait "törvényekbe" foglalni, ha tisztább fogalmakkal dolgoznánk, mint a strukturakutatás. Mert: egy-egy művészet rendszerint nem "egységes" abban az értelemben, ahogyan azt a strukturakutatók föltételezik. Elképzeltetlen, hogy egy művészet összes alkotása annyira azonos jellegű legyen, hogy egy-egy szóval ki lehessen fejezni a közös elemet, hiányok nélkül. Bár minden művészetet térben és időben rokon formai és tartalmi elemek alkotnak, mindig számolnunk kell az egyes irányok, helyek, iskolák, egyéniségek különbségével. A koraarchaikus görög művészetben belül nagy eltérések vannak nemcsak a területileg és időben különböző iskolák között, hanem pl. az egyes attikai szobrászok között is, úgy, hogy jogtalanság egységes "strukturáról" beszélni; mint Lippold rámutat. /28/ "Egységes görög művészetről" Szilágyi J.Gy. szerint a görög állam kialakulásától kezdve nem beszélhetünk. /29/ Egy korszak és egy nép művészetén belül sokszor a legnagyobb eltérések lehetségesek egymás mellett, a művészet fejlődésére döntő befolyást gyakorló társadalmi viszonyok helyzete szerint. Csak az 5. századi athéni és boiótiai művészetre utalok itt, éppen ezért az egységes "strukturatörvények" felállítása lehetetlen önkényesség és a valóságba való erőszakos belemagyarázás nélkül.

4.

A strukturakutatás alaptételéből, a "belső forma" jelentőségének önkényes kiemeléséből következik az irányzat két másik súlyos hiányossága: elhanyagolja egyrészt a műalkotás tartalmának, másrészt a műalkotás és a mintaképül szolgáló valóság viszonyának kérdését. A strukturakutatás ugyan, mint Matz kijelenti, nem igényel önmagának kizárólagos létjogosultságot, /30/ de a gyakorlatban a struktúra kérdésein kívül minden egyéb problémát elhanyagol. Matz könyvének címe is /"Geschichte der griechischen Kunst", "Die geometrische und früharchaische Form"/ éppen ezért határozottan meglehetősen: nincsen szó a geometrikus és koraarchaikus görög művészet egészéről, de még a formai elem egészéről sem, csak az egyik formaalkotó tényezőről.

A művészettörténet meg szokta különböztetni a "tartalom és a forma" két tényezőjét, /31/ amint az irodalomtörténet, /32/ sőt a vallástörténet is. /33/ Azonban ez az elvi szétválasztás korántsem jogosít fel arra, hogy a műalkotásból önkényesen kiragadva az egyik vagy a másik elemet, azt önmagában szemléljük, s belőle a művészet összes lényeges vonásait ki igyekezzünk olvasni. Tartalom és forma, amint azt a strukturakutatók közül maga Schweitzer is, nálunk Lukács Gy. és Major M. hangsúlyozták, nem különíthetők el egymástól erőszak nélkül, csak a maguk kölcsönös összefüggésében szemlélhetők. /34/ A strukturakutatás egyik legnagyobb hibája, hogy erről megfeledkezik, s megelégszik a tisztán formai elemzéssel. Altheim találó megjegyzése szerint az iskola úgy viselkedik, mint az olyan nyelvtudomány, amely a nyelvtani szerkezet vizsgálatába merülve megfeledkezik arról, hogy a nyelv mégiscsak az emberi gondolatok és indulatok kifejezője. /35/ Pedig egy művészet tartalmi elemének vizsgálata annál lényegesebb, mivel a "tartalom átszűrése", a témaválasztás nagyon is jól jellemzi az adott korviszoryokat s az illető művészet sajátos vonásait, mint arra Lukács Gy. utal. /36/

Hasonlóképpen súlyos mulasztás a strukturakutatás részéről a műalkotás és a mintaképül szolgáló természeti valóság között fennálló viszony vizsgálatának elhanyagolása. Matz görög művészettörténetének végén kijelenti, hogy tudatosan mellőzte mindvégig a kérdés tárgyalását, mert szerinte a strukturális elemzése ezt pótolja. /37/ Persze ez nincs egészen így. Éppen a téralakítás módjával kapcsolatban hangsúlyozta Dobrovits A., hogy a valósághoz való viszonyt ez egymagában nem fejezi ki teljesen. /38/

5.

Legmegdöbbentőbb hibája a strukturakutatásnak az a durva fajelmélet, amely az irányzatot követő kutatók műveiben majdnem minden lapról felenk árad. A mai német révészeti irányzatok közül a strukturakutatók azok, akik a legszélsőségesebb képviselői ennek az elméletnek, amely egyébként más tudományokban is virágzik még a II. világháború óta is.

A strukturakutatók fajelmélete szükségszerűleg következik abból, a szemléletből, amely minden művészetet "egységesnek" fog fel. Az "egységet" valahogyan indokolni kell, s ezt az irányzat meg is teszi: Minden egységes "strukturatörvényt" valamilyen egységes "faji jelleg" megnyilvánulásának fog föl. Kaschnitz-Weinberg már 1926-ban a faji tényezők szerepének hangsúlyozásával zárja az etruszk és a római portrészobrászatról szóló tanulmányát. /39/ Beleesik ebbe a hibába az elmélet hibáitól különben tartózkodó Schweitzer is, aki a formajelenségeket faji alapokkal is akarja magyarázni. /40/ Ugyanakkor feltűnik, hogy az újabb művészettörténet részéről Sedlmayr bizonyos fokig elutasító magatartást tanúsít a fajelmélettel szemben /41/ Matz mindenestül magáévá teszi az elméletet, s nem egyszer a legdurvább tulzásokig és általánosításokig jut. A mykénéi művészet monumentális kifejezési formájának szükségletét /s zárt, individuális világát rokonnak találja az italikus művészettel/ faji alapon. /42/ Csak annyit kívánok ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy a monumentális formát semmiesetre sem lehet az "indogermánokhoz" kötni, már csak keleti hazája miatt sem. A korai görög művészet tektonikus törtérvénye Matz szerint "indogermán" /43/

a statikus elem "mediterrán", Az archaismus kor belső feszültségét, a statikus törtérvény előtérbenyomulását az irányzat kizárólag a görögországi mediterrán lakosság "faji feléledésével" akarja magyarázni, /44/ szélsőséges formában tülözva Nilsson önmagában is vitatható feltételezését az aegai népcsoport fölélevenedéséről. /45/ Egészen tudománytalanul hatnak Matz olyan megállapításai, hogy a görög nagypasztikát "tisztá dör vörű művészek" teremítették meg, /46/ hogy a samosi edényeken a diszitóminták sűrűsége "a samosi vér gyorsabb pulzusát mutatja", /47/ hogy az Apollón-vallás etikai tartalma "indogermán" /48/ vagy, hogy a kőépitkezés "aegai", a fa alkalmazása pedig "indogermán-óeurópai" sajátosság. /49/ A kőépitkezést nem tulajdoníthatjuk a "megalitikus erzüleü mediterrán elemek" találmanyanak. /50/, /még akkor sem, ha hozzáteesszük, hogy a kőépitkezésre vonatkozó szavakat a görögök valóban az aegai kulturából vették át /
= alap, = lakóhelység, = téglá//. /51/ Egy épitóanyag alkalmazása igazán nem köthető "faji érzülethez"!

A strukturakutatás bizonyos fokig szükségszerűleg téved a fajelmélet zsákutájába. Megfelelkezik arról a tényről, hogy a társadalmi élet változásával együtt a művészet is változik, s éppen ezért nincs "egységes" művészet. Nem veszi figyelembe, hogy az ún. "faji", valójában csak "ethnikai" tényezők befolyása a művészetre másodrendű a társadalmi erők jelentősége mögött. Így a geometrikus művészet formai jellegzetességeivel a görögség nem akkor szakít, amikor "megélevenedik a mediterrán lakosság", hanem, amikor a gyarmatosításokkal együtt járó társadalmi fejlődés /52/ új művészeti kifejezési formát keres magának, s ugyanakkor képessé teszi a görögséget a keleti minták átvételére és befogadására. S az egyes görög területek művészetének sajátosságait sem a lakosság különböző "faji összetétele" szabja meg, /53/ hanem a sajátos társadalmi fejlődés. Csak az Attika-Boiótia-példára utalok itt még egyszer.

A strukturakutatók tehát, hogy egyik fikciójukat, az "egységes művészet" és az "egységes struktúra" elvét magalapozzák, egy másik, s nem kevésbé bizonytalan fikcióhoz, a fajfogalomhoz nyulnak. "Egységes faj" pedig éppenugy nem létezik, mint "egységes faji művészet". A "faj" csak mesterséges fogalom, amint arra Marót K. már 1936-ban utal. "Faji tényezők" helyett legfeljebb ethnikai tényezőket kereshetünk az egyes művészetekben, de ezek előtt a társadalmi viszonyok befolyásának elsőbbségét kell hangsúlyoznunk. Ha nem vesszük kellőképpen figyelembe, hogy a társadalmi változások milyen hatást gyakorolnak a művészetre, s milyen helyi és időbeli eltéréseket idéznek elő, akkor, mint Szilágyi J. Gy. figyelmeztet, /54/ az "egységes művészet" elvén át szükségszerűleg a fajelmélet hibájába tévedhetünk, amint a strukturakutatás is.

6.

Még egy másik lényeges pontban sem érthetünk egyet a strukturakutatókkal. Az irányzat célkitüzése és módszere nem egészen történet-tudományi jellegű. Főleg két ponton nyilvánul meg ez.

A strukturakutatás, amint azt Matz részletesen kifejti, a művészettörténeti fejlődési folyamat megfogadását egyenrangú feladatnak tartja az egyes művek megismerésével; az egyes jelenség és az általá-

nos összefüggések kutatása szerinte kölcsönösen kiegészítik egymást. /55/ Bármennyire is megnyerőnek látszik első pillanatban a megfogalmazásban rejlő dialektika, nem szabad mefeledkeznünk itt két tényről. Először is a strukturakutatás a gyakorlatban rendszerint nem tudja szervesen és valóban dialektikusan egybevetni az egyetemes összefüggéseket, valamint az egyes jelenségek vizsgálatát. Matz görög művésztörténetében például a "kölcsönös kiegészítés" mindvégig oly módon érvényesül, hogy a szerző rendkívül részletesen tárgyalja az egyes műalkotásokat, de mindenütt az általánosító szkémák érvényét véli felfedezni bennük. Így nem jutunk közelebb az "egyes műnek önmagában való megértéséhez", de nem lesz a valóságnak egészen megfelelő az általános fejlődési folyamatról alkotott képünk sem. S egyébként sem lehet az "egyes mű önmagában való megértését" a történelmi összefüggések megragadásával egyenrangú feladatnak minősíteni. Bár az egyes művek ismerete nélkül nem látjuk a fejlődés menetét, az egyes műalkotások elemzése mégiscsak a magasabb cél, az általános fejlődési folyamat megragadásának eszköze. A régészeti-művésztörténeti kutatás különben sem nézheti az egyes tárgyat önmagában, összefüggéseiből kiragadva, mert így történettudomány-voltának alapjait döntene meg. /56/ Az egyes jelenséget magát ugyanis csak akkor érthetjük meg, ha látjuk az egyetemes fejlődési folyamatban elfoglalt helyét.

A történettudományi szempontok helyes alkalmazása hiányolható akkor is, amikor a strukturakutatás az élet egyes területeit akarja összehasonlítani. Maga a törekvés, amely a művészetben ható erők megfelelőit keresi más területeken is, feltétlenül jogos. Így pl. Matz joggal állítja párhuzamba a 7. század szociális-politikai küzdelmeit a művészetben beálló nagy változásokkal. /57/ De a strukturakutatás itt is elköveti a hibát, amely az egész irányzatra minden téren jellemző: erőszakkal egyszerűsíti a jelenségeket, hogy mindent belekényszerítsen a "strukturális formatörvényeknek" megfelelő szkémákba. Így Matznál a 7. századi szociális és politikai küzdelmek éppugy a mediterrán lakosság feléléledésére vezethetők vissza, mint a művészet új "formatörvénye". Még jobb példa erre az egyszerűsítő-szkematizáló tendenciára a kapcsolat, amelyet az említett szerző Homéros és a korabeli képzőművészet között talál. Véleménye szerint képzőművészetben és epikában egyaránt érvényesül "a kompozíció világos egyszerűsége, a tagolásra való törekvés, a lefűlő következetesség, a formatörvény által egyszerre megkötött és növelt erő", s ezzel a "tektonizmus". Jellemző, hogy ezzel a nem minden erőltetés nélküli párhuzammal Matz megelegszik, s egy szóval sem említi a lényegesebbet, a tematika rokonságát. /58/ Jól kitűnik itt a strukturakutatás formaelemzésének egyoldalúsága is. De a lepijeztőbb általánosításokat a valódi élettel kapcsolatos megállapítások mutatják. Az "aegaei-statikus" Dionysos-kultusszal szemben az Apollón-vallást Matz mint az "indogermán-tektonikus" irányt állítja szembe. /59/ Ugyanakkor másutt az Apollón-vallást magát bontja fel a két unos-untalan hangoztatott tényezőre: ennek kultikus-rituális eleme a tértörvény statikus elemének, etikai tartalma az "indogermán" tektonizmusnak. /60/ felelne meg.

Az ilyen egyszerűsítések és általánosítások nem állnak összhangban a valósággal. A történettudományi igényekkel fellelő régészeti-művésztörténeti kutatás mindenképpen köteles a párhuzamokat keresni a történelmi élet egyes területei között, de éppen történettudományi célkitűzéseinél fogva óvakodni kell az ilyen jellegű durva általánosításoktól.

A fentiekben megkíséreltem, hogy rámutassak a strukturakutatás alapproblémáira és mindazokra a pontokra, ahol véleményem szerint nem érthetünk egyet az új német archaológia e divatos irányának célkitűzéseivel és módszertani tételeivel. Befejezésül össze szeretném foglalni az elmondottakat, a egységes értékelését kívánom adni az iskolának.

Matz szerint a strukturakutatás előnyei és eredményei a következők: 1. Még tudjuk ragadni, hogy egy-egy művészetben mi a sajátosan görög, sajátosan minósi stb. 2. A formatorvény segítségével normát nyerünk az egyes jelenségek, stíluszázisok, művek megítélésére. 3. A formán keresztül megismerjük a formát alkotó és hordozó ember belső világát./61/ A valóságban azonban a strukturakutatás nem éri el ezeket az eredményeket. "Sajátosan görög" lenne minden, ami "tektonikus", "sajátosan minósi" és "sajátosan keleti" minden, ami "statikus" - de így nem sokkal jutunk közelebb akár a görög, akár a minósi, akár az ókori keleti művészet jellegzetességeinek megértéséhez. Lippold joggal hasonlítja a "strukturakutatók" ilyen "lényeghatározását" Prokrustes tevékenységéhez./62/ S valóban nyerünk-e egy, az eddigeknél biztosabb normát, amelynek alapján meg tudjuk ítélni egy-egy műalkotás stílusát, korát? Lippolddal együtt tagadó választ kell adnunk a kérdésre./63/ Ha pl. egy görög vázáról csak annyit tudnánk megállapítani, hogy "tektonikus strukturatörvényt" követ, el tudnánk-e helyezni a geometrikus koron belül, vagy egyáltalán bárhol a görög művészetben? S ami végül a formaalkotó és formahordozó ember megismerését illeti: nem ismerjük sokkal jobban az etruszkokat vagy a görögöket, ha Kaschnitz-Weinberggel megállapítjuk, hogy "kubisztikus", illetőleg "organiztikus érzületűek". Bár a forma kétségtelenül szükségszerűleg tükrözi a történeti valóság világát, mint azt Lukács Gy. nyomtatékosan hangsúlyozza,/64/ az ilyen jellegű formaelemzés a valóságot csak leegyszerűsíteni tudja s ezzel meg is hamisítja.

A strukturakutatás felsorolt súlyos hibái mellett a formaelemzést bizonyos fokig új szempontokkal gazdagítja, fokozott mértékben rátér a figyelmet a "belső forma" világára. Azonban a módszer legfontosabb tételeivel nem érthetünk egyet. Mindenekelőtt hiányoljuk a szilárdabb fogalomapparátust, továbbá nem fogadhatjuk el az "egységes művészet" s a benne rejlő "strukturatörvény" hipotézisét, még kevésbé az indoklásul szolgáló fajelméletet, elhibázott lépéseknek tartjuk a tartalom és a mintaképül szolgáló valósághoz való viszony kérdéseinek elhanyagolását, s nem érthetünk egyet a történetiség rovasára menő célkitűzésekkel és módszertani alapokkal sem. Bár a módszerek, mint Buschor hangsúlyozza, mindig magukon viselik a szubjektív bélyeget,/65/ a történettudományi feladatok megoldására törekvő a mult való életét visszaidézni akaró régészetnek a strukturakutatásnál biztosabb, a társadalmi-gazdasági életnek a művészetek sorsára való befolyásának felfedezését érvényesítő módszerek után kell néznie, különben valóban csak szolgál Marót K. professzor kemény bírálatára: be lehet vele bizonyítani mindent és mindennek az ellenkezőjét./66/

1. Geschichte der griechischen Kunst. I. Die geometrische und frührömische Form, 1950, föleg 8 kk.
2. Studien zur etruskischen und frührömischen Portratkunst. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung 41 /1926/ 134 kk.
3. Kretisch-mykenische Studien. I. Die kretische Raumdarstellung. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 40 /1925/ 85 kk. The Roman Basilica. American Journal of Archaeology 41 /1936/ 250 kk.
4. Die kretisch-mykenische Kunst, Form und Entwicklung. Die Antike 11 /1935/ 171 kk. Wesen und Wirkung der augusteischen Kunst. Welt als Geschichte 4 /1938/ 191 kk. Geschichte der griechischen Kunst I. 1950.
5. Strukturforchung in Archäologie und Vorgeschichte. Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung 1, /1938/ 162 kk.
6. Zu einer strengen kunstwissenschaft. Kunstwissenschaftliche Forschungen 1 /1931/ 7 kk. Die Architektur Borrominis, 1939, XXIV k.
7. Critica d'Arte 2 /1937/ 189 kk, 280 kk.
8. Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1938, 5.
9. L. az 5. jegyzetet.
10. Deutsche Literaturzeitung 72 /1951/ 455 kk.
11. F. Altheim: Römische Religionsgeschichte. I. 1951, 45 k.
A. Boethius: Riflessioni sul problema dell'arte "periferica". Atti del I. Congresso Internazionale di Preistoria e Protostoria Mediterranea, 1952, 410 kk. Cikkének kivonatát Szilágyi János György becsajította rendelkezésemre, akinek ezenkívül azt is köszönhetem, hogy felhívta figyelmemet a struktúra kutatás problémájára magára. Köszönetemet ezuton szeretném kifejezni.
12. Gesch. der gr. Kunst I, 13 kk.
13. Die Architektur Borrominis, XXIV.
14. G. Rodenwaldt: Das Relief bei den Griechen, 1923, 9 k, Alheim: Hóman-Szekfü-Kerényi, Egyetemes történet I, Okor, 387.
15. Römische Mitteilungen 41 /1926/ 134 kk., föleg 150, 159, 201.
16. Jahrbuch 40 /1925/ 90, 150.
17. Die Antike 11 /1935/ 210, Gesch. der gr. Kunst I, 134.
18. Gesch. der gr. Kunst I, 96, 107 kk.
19. Die Antike 11 /1935/ 210, Gesch. der gr. Kunst I, 37 kk.
20. Gesch. der gr. Kunst I, 103 kk.
21. Uo. 118 kk.
22. V.ö. Szilágyi J.Gy.: Görög művészet, 1954, 17.
23. Gesch. der gr. Kunst I, 505.
24. Uo. 167 kk.
25. Museum Helveticum 8 /1951/ 330.
26. Gesch. der gr. Kunst I, 37 kk.
27. Deutsche Literaturzeitung 72 /1951/ 457.
28. Uo. 459.
29. Az etruszk művészet értékeléséhez. Antik tanulmányok 2 /1955/ 268.
30. Gesch. der gr. Kunst I, 35 k.
31. Pl. Rodenwaldt, i.m. 28, 30 k, Gallus S.: A soproni Burgstall alakos urnái, Archaeologia Hungarica 13 /1934/ 26, Fr. Behn: Die nordischen Falsbilder, Archiv für Religionswissenschaft 34 /1937/ 8, Paulovics I.: Későrómai és koránépvándorláskori ládikaveretek, Archaeológiai Értesítő

- 1940, 21, Major M.: Az építészet dialektikája, Művészettörténeti Értesítő 4 /1955/ 173, maga Matz, Gesch. der gr. Kunst I, 38.
32. W. Schadewaldt, Gnomon 8 /1932/ 2, H. Koch: Römische Kunst, 1949, 15.
33. Pl.: G. Wissowa: Religion und Kultus der Römer, 1912², 7, 85, B. Schweitzer: Dea Nemesis Regina, Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts 46 /1931/ 176, R. Herbig: Pan, 1949, 48.
34. Schweitzer: Das Problem der Form in der Kunst des Altertums, Handbuch der Archäologie, herausg. v. W. Otto, I, 1939, 368, Lukács Gy: Irodalom és művészet mint felépítmény, Akadémiai Értesítő 58 /1951/ 398, 399, Major M.: Művészettörténeti Értesítő 4 /1955/ 173.
35. Römische Religionsgeschichte I, 1951, 45.
36. Akadémiai Értesítő 58 /1951/ 399.
37. Gesch. der gr. Kunst I, 505.
38. Társadalmi valóság és társadalmi kritika az egyiptomi művészetben, Antik Tanulmányok 1 /1954/ 219.
39. Römische Mitteilungen 41 /1926/ 211.
40. Handbuch der Archäologie I, 1939, 396 kk.
41. Die Architektur Borrominis, 118.
42. Die Antike 11 /1935/ 201.
43. Gesch. der gr. Kunst I, 52 stb.
44. Uo. 134 kk.
45. Erről legutóbb: Geschichte der griechischen Religion I, 1955², 610 k.
46. Gesch. der gr. Kunst I, 184.
47. Uo. 277.
48. Uo. 137.
49. Uo. 351.
50. Uo.
51. Krahe, Indogermanisierung... 21.
52. V.ö. V.Sz.Szergejev: Az ókori Görögország története, 1951, 92 kk.
53. Így Matz, Gesch. der gr. Kunst I, 151 kk, stb.
54. Antik Tanulmányok 2 /1955/ 268.
55. Gesch. der gr. Kunst I, 55 kk.
56. V.ö. Tomba F.: "A régészet", Hóman B.: A magyar történetírás utjai, 1932, 353. /E. Buschor: "Begriff und Methode der Archäologie", Handbuch der Archäologie I, 3. Szilágyi J.Gy.: A magyar klasszika-archaeológia feladatairól. Archaeológiai Értesítő 80 /1953/ 69.
57. Gesch. der gr. Kunst I, 132 kk.
58. Uo. 98 kk.
59. Uo. 139.
60. Uo. 137.
61. Uo. 23 k.
62. Deutsche Literaturzeitung 72 /1951/ 456.
63. Uo.
64. Akadémiai Értesítő 58 /1951/ 398.
65. Handbuch der Archäologie I, 5.
66. Homeros. "A legrégibb és a legjobb." 1948, 37.

T a r t a l o m

Román Károly: Vihar /vers/	4.
Nyírség /Vers/	4.
Akkor este /vers/	5.
Nagy Lajos: Amikor valaki megért valamit /elbeszélés/	5.
Máté Imre: Az ősz elé /vers/	8.
A föld szerelme /vers/	8.
A szent tehenek /vers/	9.
Román Károly: A Tisza mellől /cikk/	10.
Szakács Sándor: Tékozlón /vers/	11.
Fáj, hogy... /vers/	12.
Szakadék szélén /vers/	12.
ifj. Domokos Pál Péter: Erről is beszéljünk! /cikk/	12.
Bertolt Brecht: És mit kapott a harcos felesége... /vers/	
Ford.: Balogh Lajos	14.
Tóth István műfordításai:	
M.I. Lermontov: Hazám /vers/	15.
R.M. Rilke: Ősz /vers/	15.
P.B. Shelley: Holnap /vers/	15.
Varga D. László műfordításai:	
André Libérati: Szerelmi költemény	16.
P. Seghers: A puszta /vers/	16.
Páris /vers/	16.
J. Darle: Hívószó /vers/	16.
Máté Imre: Zörgessetek és megnyitattik. /cikk/	17.
Harsay György: "Eppur si muove" /cikk/	19.
Fehér Pál: Kálidásza /tanulmány/	21.
Kahdebó Lóránt: A népi klasszicizmus reneszánsza /tanulmány/	24.
Dobszay László: Gondolatok a Liszt- verseny után /cikk/	30.
Kőhegyi Mihály: Ismeretlen Móra-levél	32.
Alföldi Géza: "Strukturakutatás" a régészetben /tanulmány/	34.

XX

ooo
 o T I S Z T A S Z I V T E L o
 o Irodalmi és tudományos folyóirat. o
 o Megjelenik havonként. o
 o Á R A : 3 Ft. Előfizetés negyedévre 9 Ft. o
 o Szerkesztőség: Budapest, XI. Mészárosi - ut 11-13. o
 o Az E.L.T.E. Történettudományi Kara DISZ -bizottságán o
 o is megrendelhető. /V. Pesti Barnabás-u. 1./ o
 o ooo

Noszalgia tárgya lenne a valahai bölcsészek egyetlen számot megért folyóirata? Itt, a Várban tervezték a „Kolhoz” Kör összejövetelein a Régi Országház étteremben. A forradalom előtti pillanatban jelent meg az ELTE bölcsészkarán. Nem forradalomra készülő ifjak írták, de emberi életre vágyó egyetemisták, utóbb neves költők, műfordítók, tudósok, közéleti személyiségek. Ami már egyértelműen a forradalom sugallatát hordozta benne: Máté Imre verse. Münchenben megjelent kötetében keveset alakított rajta, a reprint mellett a vers végleges szövegét itt tesszük közzé.

K. L. Máté Imre

A szent tehenek

*All a vonat, a nyílt pályán kint vesztegel,
az indítóhoz nyúlni senki sem mer.*

*A szíveken vakhit és szent tisztelet ül,
aki morog is, csak a foga közül.*

*A mozdony rikolt, de még rikoltása sem mer
átbukfencezni a szent teheneken.*

*Mert senki sem tudja, hogy mik is ezek, –
Tehénistenek-e, vagy istentehenek.*

*Csámcsognak bambán, ravaszul hunyorognak,
s pár lépést tesznek előre, – holnap.*

*A tömeg ujjong, és csikordul máris a fék.
Rozsdás, nyikorog, de fordul a kerék.*

*Még el sem indul, a néhány hájas barom
újra csak ott fekszik a vágányokon.*

*S van még aki a sínre abrakot dob nekik!
Igaz, mások az ostort emlegetik!*

Napkút Kiadó Kft.
1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
Telefon/fax: (1) 225-3474
E-mail: napkut@t-online.hu
Honlap: www.napkut.hu

Felelős szerkesztő: Szondi György
Szöveggondozás: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
Domokos Pál Péter megőrzött
lappéldányának felhasználásával